

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Volnočasové aktivity dětí se speciálními potřebami v prostředí dětského
domova

Leisure activities of children with special needs in children's homes

Martina Stoláriková

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Nováková, Ph.D.

Studijní program: Vychovatelství B 7505

Studijní obor: Vychovatelství 7505 R 008

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „Volnočasové aktivity dětí se speciálními potřebami v prostředí dětského domova“ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 9. dubna 2019

.....

Martina Stoláriková

Ráda bych poděkovala PhDr. Daniele Novákové, Ph.D. za odborné vedení, které mi v průběhu zpracování práce poskytla. Dále děkuji p. Mgr. Janě Müllerové, ředitelce DD a MŠ speciální v Berouně, která mi umožnila realizovat průzkum v tomto zařízení pro zpracování praktické části práce. Rovněž děkuji všem zaměstnancům Dětského domova za umožnění dotazníkového šetření a neformálních rozhovorů k získání podkladů pro vlastní výzkum.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá tematikou trávení volného času v různých formách volnočasových aktivit u dětí v dětském domově s nařízenou ústavní výchovou, které mají diagnostikováno středně těžké zdravotní postižení včetně souběžného postižení více vadami. Hlavním cílem práce je zjistit a popsat jak tráví tyto děti volný čas, zda jsou schopné se vzhledem k hloubce a rozsahu zdravotního postižení zapojovat do různých aktivit, které jsou pro ně v rámci režimu dne dětského domova organizovány.

V teoretické části je definována základní terminologie, která souvisí s tématem práce. Jsou vymezeny základní pojmy, jako je volný čas a volnočasové aktivity. Dále se tato část věnuje Dětským domovům z obecného hlediska a legislativním předpisům pro zřízení a provoz těchto zařízení. Vzhledem k zaměření práce je v další samostatné kapitole podrobněji pojednáno o skupinách dětí, které mají speciální vzdělávací potřeby a o sociálním znevýhodnění. V praktické části jsou formulovány základní výzkumné otázky a metodologie výzkumu, která je založena na dotazníkovém šetření a nestrukturovaném rozhovoru s vedoucími pracovníky a s vychovateli dětského domova v regionu Středočeského kraje. Získaná data byla zpracována s použitím smíšené metody výzkumu. Z výzkumného zjištění vyplynulo, že trávení volného času dětí s těžšími formami zdravotního postižení zahrnuje široké spektrum obtíží, které ovlivňuje řada faktorů. Motivace zdravotně postižených dětí k účelnému trávení volného času závisí nejen na rozsahu zdravotního postižení dětí, ale i na výchovných přístupech a týmové spolupráci všech pedagogů dětského domova. V závěru práce jsou nastíněny návrhy a doporučení, které vyplynuly z výzkumného šetření.

KLÍČOVÁ SLOVA

Volný čas, volnočasové aktivity, dětský domov, speciální vzdělávací potřeby, nařízená ústavní výchova, vychovatel.

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the theme of leisure time in various forms of free-time activities in children in a children's home with ordered institutional education, who have diagnosed with moderate disability, including concurrent handicap with more defects. The main aim of the work is to find and describe how these children spend their leisure time, whether they are able to engage in various activities that are organized for them under the children's home day regime due to the depth and extent of disability. The theoretical part defines the basic terminology that is related to the topic of the thesis. Basic concepts such as leisure and leisure activities are defined. In addition, this section deals with Children's Homes in general terms and with legislation on the establishment and operation of these facilities. Due to the focus of the work, a separate chapter deals in detail with groups of children with special educational needs and social disadvantages. In the practical part are formulated basic research questions and methodology of research, which is based on the questionnaire survey and unstructured interview with the leaders and educators of the children's home in the Central Bohemian region. The data obtained were processed using the mixed research method. Research findings have shown that spending leisure time on children with heavier forms of disability involves a wide range of difficulties that affect many factors. The motivation of disabled children to spend their free time depends not only on the extent of the disability of children, but also on educational approaches and teamwork of all teachers of the children's home. At the end of the paper are outlined suggestions and recommendations that emerged from the research survey.

KEY WORDS

Leisure time, leisure activities, children's home, special educational needs, ordered institutional education, educator.

Obsah

Úvod.....	7
1 Teoretická východiska.....	9
1. 1 Dítě ve společenském prostředí	9
1. 2 Jedinec a výchova.....	9
1. 2. 1 Výchova v době mimo vyučování.....	11
1. 2. 2 Funkce výchovy ve volném čase.....	12
1. 2. 3 Obsah výchovy ve volném čase	13
1. 3 Volný čas	14
1. 3. 1 Výchova k volnému času	15
1. 3. 2 Volnočasové aktivity	17
2 Dětský domov.....	19
2. 1 Základní legislativní předpisy.....	19
3 Děti se speciálními potřebami	23
3. 1 Děti se speciálními vzdělávacími potřebami	23
3. 1. 1 Děti s tělesným postižením	24
3. 1. 2 Děti se zrakovým postižením	24
3. 1. 3 Děti se sluchovým postižením.....	25
3. 1. 4 Děti s mentálním postižením.....	26
3. 1. 5 Děti s autismem	28
3. 1. 6 Děti s poruchou řeči.....	29
3. 1. 7 Děti se souběžným postižením více vadami	30
3. 2 Děti se sociálním znevýhodněním.....	31
4 Empirická část.....	32
4. 1 Cíl výzkumu.....	32

4. 2	Použité metody a postupy průzkumu	32
4. 3	Harmonogram postupu výzkumu	34
4. 4	Charakteristika místa výzkumu.....	35
4. 5	Charakteristika výzkumného vzorku respondentů	37
5	Vlastní výzkum	45
5. 1	Režim dne dětského domova	45
5. 2	Volnočasové aktivity v dětském domově	46
5. 3	Volnočasové aktivity a zdravotní postižení dětí	48
5. 4	Volnočasové aktivity v Programu rozvoje osobnosti dítěte	48
6	Závěr výzkumu, diskuse k výzkumným otázkám.....	50
6. 1	Navrhovaná opatření k pedagogickému ovlivňování volného času.....	52
	Závěr	54
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	56
	Seznam příloh	58

Úvod

V úvodu práce je zdůvodněn výběr tématu. Problémy výchovy dětí v dětském domově jsou v současné době diskutovány odbornou veřejností ve smyslu upřednostňování výchovy dětí bez domova formou pěstounské péče. Tyto názory ovšem nelze v praxi plně akceptovat pro skupinu dětí se speciálními potřebami. Volba tématu práce vychází z osobních zkušeností autorky práce, které byly získány několikaletou praxí v dětském domově pro žáky se souběžným postižením více vadami. Na základě praktických zkušeností bude v práci popsána oblast volnočasových aktivit, které lze aplikovat ve výchovném procesu s dětmi v dětském domově pro zdravotně postižené. Zjistit, do jaké míry lze v této formě výchovy spolupůsobit na osobnostní rozvoj zdravotně postižených jedinců.

Úloha sociálního prostředí na formování osobnosti dítěte je významná již od nejútlejšího dětství. V běžném životě je zpravidla základním sociálním prostředím dítěte rodina, jejíž význam je důležitější, čím je dítě mladší. Kromě toho, že zabezpečuje základní ekonomické a biologické potřeby dítěte, přímo a zásadně ovlivňuje vývoj jeho osobnosti ve všech oblastech. Každé dítě potřebuje správné psychické a sociální podněcování, uspokojování všech potřeb vhodnou a systematickou péčí. Velký význam zde má mimo jiné i utváření citové vazby.

Nejranější dětství je pro dítě významná etapa jeho života, ve které je psychický, citový a sociální vývoj určujícím faktorem pro utváření základních vzorců a předpokladů na celý další život dítěte. Pokud nelze vhodným působením a optimálním vlivem rodičů a rodinného prostředí usměrnit vývoj postiženého dítěte mohou následně potíže po celý život. Právě z důvodů nefungující rodiny a nevhodného domácího prostředí dochází k případům, kdy musí být dítě odebráno z vlastní rodiny a umístěno do dětského domova.

Jak vyplývá z názvu práce, nejedná se v pojednání pouze o děti se speciálními vzdělávacími potřebami, ale o jedince, kteří jsou vlivem působení nevhodného sociálního prostředí, a to především vlastní rodiny, i sociálně znevýhodněné. Většinou před přijetím do dětského domova psychicky strádají, mají negativní zkušenosti s přístupem dospělých k jejich výchově, což se často projevuje i nedostatečnou sociální přizpůsobivostí v konkrétním prostředí dětského domova.

V praxi se setkáváme s názory, že život dítěte v dětském domově má negativní dopady především na jejich psychiku. Tento názor však nelze akceptovat jednoznačně. Většina dětí si tento problém prožila již ve vlastní rodině. Vždy budou existovat děti, které přicházejí ze zcela nefunkční rodiny, ze které si nesou i značné psychické problémy a které nelze svěřit do náhradní rodiny. Takovým dětem je třeba věnovat zvýšenou specializovanou péči, která by je měla podněcovat k různým činnostem dle jejich zájmu. Právě vhodným trávením volného času lze cíleně snižovat psychické strádání. Vhodnou motivací k různým činnostem dokázat dítě zaujmout tak, aby postupně zapomínalo na předešlé útrapy a strádání.

Bakalářská práce je zaměřena na zjištění, jak lze děti v dětském domově zapojovat do různých volnočasových aktivit. V teoretické části jsou zpracovány kapitoly, které vycházejí z obecných poznatků o výchově, je definován volný čas a volnočasové aktivity. Kapitola o dětském domově obsahuje základní legislativu o ústavní výchově. Na tuto část navazuje pojednání o skupinách dětí, které mají speciální vzdělávací potřeby podle zdravotního postižení. Jsou zde uvedeny základní poznatky o zrakovém, sluchovém a tělesném postižení, zvláštnosti žáků s mentálním postižením, s poruchou autistického spektra, s narušenou komunikační schopností a se souběžným postižením více vadami. Jedná se o skupiny dětí, které jsou následně předmětem výzkumné části práce. Rovněž je definováno sociální znevýhodnění.

Práce je zpracována jako teoreticko – empirická. Cílem výzkumné části práce je zjišťování, jak tráví volný čas děti v dětském domově a jak se zapojují do nabízených aktivit mimo vyučování v rámci dětského domova. Výzkum je rovněž zaměřen na zjištění, jak se odlišuje trávení volného času dětí v běžném režimu pracovních dnů a jak o víkendech, prázdninách a svátcích. Jak jsou zájmové činnosti v dětském domově organizovány a zda zdravotní postižení dětí ovlivňuje jejich zapojení do volnočasových činností.

Průzkumnou metodou byla metoda dotazníků a rozhovory s vedením domova a s vychovateli. Průzkumný vzorek respondentů tvoří vychovatelé a děti z Dětského domova v Berouně. Výsledky průzkumu jsou shrnuty v závěrech práce, které by měly potvrdit, že i děti s určitým handicapem potřebují odbornou speciální péči a vedení k účelnému trávení volného času. Tyto děti by měly představovat výzvu k hledání nových cest a výchovných postupů i v působení odborníků dětského domova.

1 Teoretická východiska

Tato část práce vychází z teoretických poznatků, které se vztahují ke zvolenému tématu práce. Obsah práce je zaměřen na význam volnočasových aktivit, proto vychází nejprve z pojednání o významu výchovy a výchovy ve volném čase, dále o dětském domově a nařízené ústavní výchově. Jsou charakterizovány speciální vzdělávací potřeby dětí a sociální znevýhodnění.

1.1 Dítě ve společenském prostředí

Každé společenské prostředí ať přímo, či nepřímo nějakým způsobem ovlivňuje formování osobnosti člověka. To může být kladné, ale i záporné. Dítě ve svém životě vstupuje do různých společenských a sociálních vztahů, poznává ostatní lidi kolem sebe, mezi kterými si hledá svoje místo. Postupem času zaujímá své postavení, patří do různých skupin, přejímá určité role, orientuje se v okolním prostředí.

Vývoj dítěte probíhá za působení vnějších vlivů prostředí a vnitřních předpokladů. Vnější vlivy jsou charakterizovány materiálními podmínkami života společnosti, kam patří přírodní a sociální prostředí, které člověka obklopuje. Vnitřní předpoklady jsou individuální schopnosti, vlohy a také určité zvláštnosti jedince. Ty ovlivňují zejména vývoj dítěte se speciálními potřebami.

1.2 Jedinec a výchova

Každá společnost předepisuje svým členům jisté tradice, pravidla a systém výchovy. V běžném životě si mnohdy neuvědomujeme, které skutečnosti nás ovlivňují, vychovávají. Ať již je to prostředí rodiny, výchovných institucí, osobnosti pedagogů, vrstevníci, nebo i sdělovací prostředky, to vše působí na naše prožívání, kdy si utváříme svoje postoje, vnímáme morální hodnoty, usměřňujeme svoje chování.

Podmínky výchovy jsou určující pro vlastní výchovu dětí. Jsou důležité pro každé výchovné působení na jedince. Jsou velmi rozdílné ve svém množství, různě diferencované, ale přesto propojené. Při výchovném působení na jedince je třeba si uvědomovat, jak na dítě působí jednak okolní sociální prostředí a jednak, jaké jsou jeho osobní dispozice a předpoklady pro přijímání určitých výchovných podnětů, které spolupůsobí na rozvoj osobnosti dítěte.

Utváření osobnosti ovlivňuje výchova. Je obecně definována jako „*záměrné, cílevědomé a všestranné působení za účelem utváření tělesných či duševních vlastností jedince, zpravidla v souladu se zaměřením a tradicemi dané společnosti*“.¹

Z výše uvedené definice je zřejmé, že výchovou bychom mohli za určitých podmínek ovlivnit optimální rozvoj jedince v souladu s individuálními dispozicemi. Obecně lze označit působení na jedince jako výchovu v širším slova smyslu, která zahrnuje jak složku vzdělávací, tak výchovnou. Výchova v užším slova smyslu je pak označována jako formování osobnostních hodnot člověka.

Cíle výchovy mají dlouhodobý charakter, jsou ovlivněny a mění se vývojem společnosti. Z pohledu sociální pedagogiky lze definovat výchovu takto: „*Výchova se jeví jako regulování, záměrné a cílené vstupování do celoživotního procesu zespolečňování jedince, probíhající v jistém konkrétním kulturně společenském systému*“.²

Cíle výchovy jsou stanoveny v obsahu konkrétní výchovy, v našem případě se jedná o výchovu ve volném čase. Realizuje se různými prostředky buď záměrně, nebo bezděčně. Zvolené výchovné postupy jsou významným činitelem celého výchovného procesu, který se uskutečňuje působením pedagoga na jedince.

Z výše uvedeného lze konstatovat, že výchovu je vždy třeba vnímat v širších společenských souvislostech, které ovlivňují rozvíjení osobnosti jedince. Výchova formuje jedince od jeho narození až do dospělosti. Výchovu dítěte by měla od počátku vývoje ovlivňovat jeho rodina. Existuje i negativní vliv rodiny, který může přímo nevhodně působit na dítě. Z praktických zkušeností je známé, že existují nefunkční rodiny, kdy rodiče nejen, že nevychovávali správně své děti, ba naopak, jejich přístupy a postoje přímo dítě poškozují. Jedná se většinou o rodiče, kteří z různých důvodů sami nechtějí nebo nemohou své dítě vychovávat ve vlastní rodině, nezodpovídají za správný vývoj dítěte. Selhání rodiny při výchově dítěte je společensky i lidsky tragické pro dítě v každém věku a mnohdy vede až k deformaci vývoje zejména postiženého dítěte s následnými negativními dopady na jeho další život.

¹ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. 2. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-7452-009-9. s.21

² KRAUS, B. a V. POLÁČKOVÁ. : et al: *Člověk-prostředí-výchova*. Brno:Paido, 2001 ISBN 80-7315-004-2 s.41.

1. 2. 1 Výchova v době mimo vyučování

Výchovou dětí v době mimo vyučování ovlivňujeme trávení jejich volného času. Na této výchově se může podílet rodina, škola ale především zařízení, která organizují trávení volného času dětí. Ta se většinou svým zaměřením podílejí na formování zájmu dětí o konkrétní činnosti, rozvíjejí určité schopnosti jedince, utvářejí jejich morální vlastnosti. Vedou děti k účelnému a plnohodnotnému využívání volného času. Vhodné využívání volného času pozitivně ovlivňuje i emocionální prožívání dítěte. Pokud se podaří pedagogovi správně děti motivovat, podněcovat je k aktivní účasti v různých činnostech tak, aby pracovaly se zájmem, pak mají i dobré výsledky v konkrétních oblastech.

„Výchova v době mimo vyučování je taková činnost, kterou se zabezpečuje v době mimo povinné školní vyučování a mimo přímý a bezprostřední vliv rodiny cílevědomé pokračování výchovně-vzdělávacího procesu. Touto činností se vytvářejí i vhodné podmínky a možnosti pro různorodé aktivní společenské uplatnění a seberealizaci žáků. To vše prostřednictvím pedagogicky vhodného ovlivňování a organizace způsobu jejich odpočinku a rekreace, zábavy, dobrovolného vzdělávání, zájmové činnosti.“³

V současné době se odborná pedagogická terminologie odklání od pojmu „výchova mimo vyučování“ a nově se od počátku devadesátých let minulého století koncipuje jako výchova ve volném čase.

„Pojem mimoškolní výchova je postupně nahrazován pojmem výchova ve volném čase a vzniká svébytná pedagogická disciplína pedagogika volného času.“⁴

Výchova ve volném čase se liší od celkového pojetí výchovy jako takové v určitých oblastech. Jednak probíhá v jiném prostředí, mnohdy i mimo školu a jednak v různých organizačních formách. Žáci tráví svůj volný čas především ve skupinách, které si sami vybírají, vyhledávají si kamarády, volí si činnosti podle svého zájmu.

„Výchovné působení v době mimo vyučování, tedy ve volnočasových institucích, vychází do značné míry z určitých společenských znaků, které by měly být respektovány v přístupech dětí i vychovatelů k výchovným činnostem. K těmto společným znakům patří hlavně zaměření na rozvoj zájmů, individuálních vlastností a mezilidských vztahů, dobrovolnosti,

³ BLÁHA, V.: *Výchova mimo vyučování*,. 1990, Praha. SPN. ISBN neuvedeno. s 8.

⁴ MALACH, J.: *Teorie metodiky výchovy*. 2007. Praha. Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80- 86723-29-7. s.116

svobodné volby aktivit, odpočinkové, relaxační a regenerační činnosti, výchovné působení, které odpovídá představám dětí.“⁵

Výchova ve volném čase hraje významnou roli v dalším rozvoji dětí a měla by být správným způsobem ovlivněna pedagogem a organizována tak, aby jedince motivovala a obsahově naplňovala.

1. 2. 2 Funkce výchovy ve volném čase

Výchova ve volném čase plní několik funkcí. Jedná se o následující oblasti:

1. Výchovně vzdělávací funkce – vede k rozvoji poznávacích procesů. Podstatou je, že pedagog děti motivuje různými a zajímavými činnostmi ke vhodnému využívání volného času, ve kterém získávají nové vědomosti, dovednosti i návyky. Důležité je, aby děti prožívaly pocit úspěšnosti v zájmových činnostech, které jim následně přinášejí pocit uspokojení a seberealizace. Tato funkce je v současné době prioritní a je na ni kladen největší důraz. Jde o záměrné a cílevědomé formování osobnosti vychovávaných jedinců, za použití vhodně zvolených pedagogických prostředků.

2. Zdravotní funkce – vede k utváření zdravého životního stylu úpravou režimu dne. V průběhu volného času se střídají zájmové aktivity různého zaměření, s různým charakterem. Je nutné vhodně střídat práci a odpočinek, organizované aktivity se střídají s činnostmi podle vlastní volby dětí. Pravidelně se zařazuje pobyt venku jako kompenzace sezení při vyučování. Děti jsou vedeny k dodržování hygieny a životosprávy, správné výživy. Patří sem i respektování zásad bezpečnosti u jednotlivých zájmových činností. *„Funkce zdravotní - podporuje zdravý tělesný, duševní i sociální vývoj tím, že usměrňuje režim dne tak, aby odpovídal lidským biorytmům, podněcuje k vydatnému pohybu, nejlépe venku, na vzduchu, vede ke zdravému stravování a pěstuje dodržování a upevňování hygienických návyků“.*⁶

3. Sociální funkce – vede k rozvoji sociálního přizpůsobování a k rozvoji komunikativních dovedností. Děti se učí respektovat pravidla společenského chování, vnímat různé odlišné podmínky života, které jsou u mnohých dětí velmi rozdílné. Hlavně v prostředí dětského domova mají vychovatelé možnost vyrovnávat rozdíly mezi nestejnými materiálními nebo

⁵ SPOUSTA, V. et al. :*Teoretické základy výchovy ve volném čase*.1994. Brno. Masarykova univerzita, Ped. fakulta. ISBN 80-210-1007-X s. 107

⁶ HÁJEK. B.: et al. *Pedagogické ovlivňování volného času*: 2008. 1. vyd. Praha. Portál. ISBN 978-80-262-0030-7 s. 73

psychologickými podmínkami v rodinách. Pomáhají tím hlavně sociálně zanedbaným dětem z patologického a konfliktního rodinného prostředí. Celkově funkce sociální zahrnuje péči o děti ve volném čase, zajištění jejich bezpečnosti, dohledu a odpovídajícího zaměstnání v době po vyučování, kdy rodiče jsou jinak zaneprázdněni či zaměstnání, ale také navázání nových vztahů s jedinci, kteří mají podobné zájmy.

4. Preventivní funkce znamená předcházení problémům. Ve většině zařízení a institucí pro výchovu ve volném čase se čím dál více prosazuje důraz na prevenci negativních jevů, např. závislosti na návykových látkách, agresivity, netolerance.⁷

Hlavním funkcí výchovy ve volném čase je naučit vychovávané jedince s volným časem dobře hospodařit, považovat ho za důležitou součást života. To ovlivňujeme výchovou v každém věku dítěte, neboť návyky získané v dětství a mládí bývají trvalé.

1. 2. 3 Obsah výchovy ve volném čase

Výchova ve volném čase zahrnuje několik oblastí výchovně vzdělávací činnosti. V běžném režimu dne, případně týdne, podle předem sestavených rozvrhů skladby zaměstnání se prakticky v rámci volnočasových aktivit zařazují pravidelně následující činnosti:

1. Odpočinkové činnosti – zařazují se zpravidla po vyučování. Jsou to aktivity, které jsou zaměřeny na odstranění únavy po dopolední zátěži výuky. Mohou se využít i během odpoledne podle potřeby. Pedagog volí různé formy odpočinku tak, aby splnily svůj účel. Může to být odpočinek v relaxačním koutku, klid na lůžku, pobyt venku, poslech četby, procházky a jiné činnosti podle volby pedagoga, nebo dětí.

2. Rekreační činnosti – navazují na odpočinkové činnosti, mají rovněž vést k odreagování a odstranění únavy z vyučování. Pedagog může využívat například pohybově náročnější aktivity, jako jsou různé sportovní akce, míčové hry, turistické vycházky nebo manuální práce. Upřednostňuje se hlavně pobyt venku, na hřišti, v přírodě.

3. Zájmové činnosti – zařazují se většinou v určeném čase podle týdenní skladby zaměstnání konkrétního zařízení. V jednom dni probíhá zpravidla jedna zájmová činnost. (výtvarná, pracovní, tělovýchovná, hudební, literární, přírodovědná apod.) Je zaměřena na rozvoj zájmů a schopností jedince. Účast v zájmových činnostech je pro dítě dobrovolná.

⁷ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2008. 3. vyd. Praha. Portál. ISBN 978-80-7367-423-6 s. 39 -42.

4. Sebeobslužné činnosti – jsou důležité zejména u dětí v dětských domovech. V denním režimu jsou zařazeny dle potřeby. Vedou děti k samostatnosti při oblékání, osobní hygieně, při péči o osobní věci, udržování pořádku, úklid potřeb a pomůcek. Tyto činnosti je třeba zařazovat pravidelně a důsledně dbát na jejich dodržování.

5. Příprava na vyučování – jsou to činnosti, které se zařazují v režimu dne podle druhu zařízení. Jde o upevňování a procvičování konkrétního učiva, které bude pro dítě potřebné pro školní práci následujícího dne. Tudiž nelze považovat tyto činnosti za výchovu ve volném čase. Souvisí s plněním školních povinností. Příprava na vyučování zahrnuje splnění písemných domácích úkolů, které vyplývají ze školního vyučování. Dále i různé formy přípravy, které spočívají v procvičování konkrétního učiva, ale odlišným způsobem oproti vlastnímu vyučování různými alternativními metodami.

Veškeré výše uvedené činnosti jsou pro výchovu dětí významné a navzájem se prolínají. V režimu dne se střídají podle momentální potřeby žáků. Psychicky nenáročné jsou rekreační a odpočinkové činnosti, které kompenzují únavu dětí. Zájmové činnosti jsou cílené aktivity, ve kterých se rozvíjejí potřeby a schopnosti dětí. Ovlivňují osobnostní rozvoj jedince.

Kromě výše uvedeného výčtu činností při výchově v době volna lze organizovat pro děti další nepravidelné volnočasové aktivity. Jejich volba je v kompetenci zařízení a jeho možnostech. Rovněž tak závisí na aktivitě a zanícenosti pedagogů. Pro děti se často organizují návštěvy kulturních akcí, (kino, divadlo, exkurze), pobyty v přírodě, výlety do okolí zařízení a další.

Odborně vedené a motivované zájmové činnosti vedou ke správnému a žádoucímu rozvoji osobnosti, talentu. V některých případech, kdy dítě není vedeno k činnostem, které odpovídají jeho zájmu, se může upnout k negativnímu způsobu trávení volného času.

1. 3 Volný čas

V současné době velmi často slyšíme od svých kolegů, kamarádů, nebo i členů vlastní rodiny slovo „nemám čas“. Je tomu skutečně tak, nebo si nedokážeme svůj čas správně naplánovat, zorganizovat? Je pravdou, že v současném „uspěchaném“ životním stylu, kdy strávíme určitý čas v zaměstnání, cestou do práce, při nákupu, pracemi v domácnosti nám zbývá volného času velmi málo. Trávení volného času je přirozenou součástí života. Existuje tehdy, pokud si ho uvědomujeme a dokážeme si ho odlišit od času

při plnění určitých povinností. Pro dítě školního věku to znamená čas, ve kterém se nemusí věnovat školním povinnostem, povinnostem v rodině, ale čas, kdy si volí činnosti podle svého.

V odborné literatuře je uváděno několik definic, které charakterizují základní pojmové vymezení volného času. „*Volný čas je opak doby práce a povinností a doby nutné k reprodukci sil. Je to doba, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přináší nám pocit uspokojení.*“⁸

V tomto pojetí je zdůrazněn fenomén výběru činností podle zájmu člověka k účelnému využívání volného času, které ho baví.

V poněkud odlišném pojetí definuje Břetislav Hofbauer volný čas takto:

*“Je to čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností.”*⁹

Z více hledisek definuje volný čas Jiří Němec: *“Je to čas, v němž člověk svobodně volí a dělá takové činnosti, které mu přináší radost, potěšení, zábavu, odpočinek, které obnovují a rozvíjejí jeho tělesné a duševní schopnosti, popř. i tvůrčí schopnosti. Je to čas, v němž je člověk sám sebou, nejvíce patří sám sobě, kdy koná převážně svobodně a dobrovolně činnosti pro sebe, popř. pro druhé, ze svého vnitřního popudu a zájmu.”*¹⁰

Volný čas většinou tráví lidé aktivním odpočinkem, vhodně volenou dovolenou, rekreací, sportem a různou zábavou podle zájmu člověka.

Z výše uvedených definic lze souhrnně konstatovat, že volný čas je doba, ve které nemá člověk žádné povinnosti vůči vlastní osobě ani k ostatním lidem a ve které se podle vlastního uvážení věnuje takovým činnostem, které ho baví, má z nich radost a uspokojení.

1. 3. 1 Výchova k volnému času

*„Výchovu k volnému času lze pokládat za klíč pro otevírání nových možností aktivit a rozvoje člověka, za motor, který celému úsilí dává potřebnou orientaci a dynamiku.“*¹¹

⁸ PÁVKOVÁ, J: et. al. *Pedagogika volného času*. 2002. 2. vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-711-8. s. 13

⁹ HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 1.vyd. 2004 Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5. s. 13

¹⁰ NĚMEC, J : *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. 2003.1. vyd. Brno. Paido. ISBN 80-7315-012-3. s.17

¹¹ HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 2004 1.vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-927-5. s. 18

Z poznatků z praxe je zřejmé, že trávení volného času u dětí je třeba pedagogicky ovlivňovat. Zejména mladší děti se nedovedou správně orientovat při výběru různých zájmových aktivit. V běžných rodinách motivují děti k trávení volného času především rodiče. Předávají jim zkušenosti podle jejich zájmového zaměření. Je-li například rodina zaměřena na sportovní aktivity, pak v mnoha případech jsou k této činnosti vedeny i děti. Jiná situace je u dětí v dětských domovech, které v podstatě suplují roli rodiče, a ovlivňování volného času připadá vychovatelům. Vychovávají děti k účelnému trávení volného času. Výchova a volný čas tak spolu úzce souvisí.

„Souvislost mezi pojmy výchova a volný čas se dá vyjádřit trojím způsobem.

- 1. Výchova pro volný čas (k volnému času) - cílové zaměření oblasti výchovy*
- 2. Výchova ve volném čase - zde připadají v úvahu specifické podmínky výchovy*
- 3. Výchova volným časem - zde jsou zahrnuty veškeré aktivity ve volném čase, použité metody a formy jako prostředky výchovy.“¹²*

Vlastní výchova pro trávení volného času má svá pravidla a různou míru organizovanosti výchovného působení ve volném čase. Hofbauer uvádí následující činnosti:

„1. Činnost spontánní se uplatňuje individuálně nebo skupinově podle aktuálního zájmu účastníků a je pedagogicky a výchovně ovlivňována nepřímo. Spontánní aktivity jsou přístupny všem zájemcům a nemají stanoven čas začátku ani konce.

2. Zájmová činnost příležitostná zahrnuje organizované jednorázové i cyklické rekreační, oddechové nebo vzdělávací aktivity. Je časově ohraničena, přímo řízena pedagogem a současně umožňuje a podněcuje spoluúčast dětí.

3. Zájmová činnost pravidelná se uskutečňuje celoročně v pravidelných intervalech pod vedením kvalifikovaného vedoucího. Jejím cílem je osvojit si nové vědomosti, dovednosti a prohloubit kladný vztah k předmětu zájmu.“¹³

Mezi skupinami dětí je řada těch, které se nedokážou aktivně zapojit do vlastně zvoleného způsobu trávení volného času, protože volný čas správně nevyužívají ani to nedokáží. Často tráví čas živelně, vyhledávají různé party, provozují nevhodné činnosti, které vedou až k poruchám chování a k sociálně patologickým projevům. U dětí se může

¹² HÁJEK, B.: et al. *Pedagogické ovlivňování volného času*: 2008. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0030-7 s. 69.

¹³ HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 2004 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5. s. 21

vyskytnout záškoláctví, šikana, kriminalita, drogy, především i alkohol a kouření, ale i jiné závislosti jako gamblerství.

Jedním z cílů výchovy pro vhodné trávení volného času je zamezit negativním projevům chování a ukázat dětem, že lze trávit volný čas i jiným způsobem. Proto je mimo jiné i na vychovatelích usměrňovat kvalitní využívání volného času nabízením různých forem odpovídajících a prospěšných volnočasových aktivit.

1. 3. 2 Volnočasové aktivity

Obecně bychom mohli volnočasové aktivity dětí charakterizovat jako veškeré činnosti, které se realizují ve volném čase jedince. Tyto činnosti mají své zvláštnosti. Z teoretického hlediska jsou podobné a v mnohém se shodují s principy výchovy v době mimo vyučování. Různé formy volnočasových aktivit vedou zejména k rozvíjení zájmů dětí pro konkrétní činnosti, které se mohou stát trvalými hodnotami v různých etapách vývoje jedince. Proto je vhodné vzbuzovat a rozvíjet zájmy u dětí prostřednictvím různých volnočasových aktivit od nejútlejšího věku, kdy je to možné. Děti v tomto věku se dají velmi dobře motivovat pro konkrétní činnost, zájem. V žádném dalším životním období není jedinec schopen zajímat se o široké spektrum volnočasových aktivit tak, jako v dětství a mládí. Ve vyšším věku se zájmy jedince redukuje a prohlubují. V dospělosti jsou volnočasové aktivity člověka dány životním stylem, jsou trvalého charakteru, modifikovány vývojem člověka. Účast a pravidelné zapojování dětí a mládeže do různých volnočasových aktivit může mít význam pro celoživotní orientaci člověka i pro jeho profesní orientaci.

V současné době pod nálepkou změn ve společnosti a preferencí informačních technologií se postupně mění náplň volnočasových aktivit dětí a mládeže. Ubývá zájmu o kulturní i sportovní volnočasové aktivity. Děti se v současné době méně věnují sportu, turistice, neznají stanování, málo pobývají v přírodě. Hlavní volnočasovou aktivitou jsou pro ně počítače, mobily, televize.

Volnočasové aktivity představují hlavní způsob tělesného a duševního uvolnění člověka. Přispívají k sebevzdělání, rozvíjejí kulturní a sociální dovednosti, předcházejí rizikovému chování.

Při organizování volnočasových aktivit pro děti se zdravotním postižením je třeba respektovat rozdíly, které vyplývají z rozsahu vlastního postižení dítěte. Činnosti pro děti je třeba volit tak, aby odpovídaly jejich možnostem. Do jakých činností se mohou

postižené děti zapojovat, záleží na nabídce volnočasových aktivit konkrétního zařízení, které je poskytuje. V našem případě se jedná o domov dětí s nařízenou ústavní výchovou, ve kterém žijí děti, které mají prakticky všechny diagnostikováno středně těžké až těžké mentální postižení většinou s dalším kombinovaným postižením. (viz. kapitola 4. 5 charakteristika výzkumné skupiny respondentů)

„Nejideálněji vychováváme, když s dětmi žijeme obyčejný život, chováme se přirozeně a nic nepředstíráme. A také, když výchovu příliš neřídíme. Řídit lze loď, nikoliv děti. Děti lze vést jen srdcem a něhou, posléze také rozumem. Humánní výchova není dozor a dohlížení, ale láskyplné rozmlouvání s dětmi“¹⁴

V práci pedagogů v dětském domově se zdravotně postiženými dětmi je při organizaci volnočasových aktivit nutná jejich odbornost a dovednost týmové spolupráce, spojená s empatií a kladným vztahem k dětem s mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Pro rozvoj dítěte s tímto postižením má význam ve volnočasových aktivitách organizovat i speciální terapie, rehabilitace a různé netradiční formy práce, které podporují rozvoj dětí a pomáhají jim.

¹⁴ BALVÍN, J.: *Romové a volný čas: sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně*. 1997. Pedagogická fakulta Masarykova univerzity. Brno. ISBN 80-902149-5-9. s 22.

2 Dětský domov

Práce je zaměřena na volnočasové aktivity dětí v dětském domově. Proto je obsahem další kapitoly pojednání o tomto zařízení.

V praxi se setkáváme s případy, kdy rodiče selhali z mnoha důvodů v péči o své postižené dítě a pro jeho zdárný vývoj jim muselo být odebráno. Mohou to být rodiče alkoholici, drogově závislí, ve výkonu trestu, nebo i sami trpí těžší formou mentálního postižení a nejsou schopni se o dítě postarat. Jde ve velké většině o rodiny se závažnými poruchami sociálního přizpůsobování.

V těchto případech na základě rozhodnutí soudu je stanovena náhradní péče o děti.

Rozlišujeme dvě základní formy náhradní péče:

1. Náhradní rodinnou péči (náhradní forma rodinné péče je osvojení a pěstounská péče). Děti s těžkým zdravotním postižením se dostávají výjimečně do této péče, neboť je jen málo rodin, které jsou schopny takové dítě zdárně vychovávat.
2. Nařízená ústavní výchova. V těchto případech jsou pak děti většinou svěřeny do péče odborníků v dětských domovech.

2. 1 Základní legislativní předpisy

Průběh, organizace a vlastní péče o děti v dětských domovech se řídí základními legislativními předpisy. Jsou to:

- **Zákon č. 561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání v platném znění (školský zákon). Konkrétně upravuje v § 181, odst. 1,*“kraj je povinen zajistit podmínky pro výkon ústavní výchovy. Za tímto účelem kraj zřizuje a zrušuje mimo jiné i dětské domovy.....“*¹⁵ V této části zákon jednoznačně vymezuje zřizovatelské kompetence kraje.

- **Zákon č. 359/1999 Sb.**, o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů
Orgány sociálně právní ochrany jsou zřizovány na úrovni obcí, měst a krajů. Posláním těchto orgánů je ochrana rodičovství, rodiny a hlavně dítěte.

¹⁵ Zákon č. 561/2004 Sb., § 181

V úvodním ustanovení, v § 1 je definováno:

„(1) Sociálně-právní ochranou dětí (dále jen "sociálně-právní ochrana") se rozumí zejména

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,*
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,*
- d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině“¹⁶*

Dále zákon vymezuje v § 6, na které děti se ochrana zaměřuje. Vzhledem k výzkumné části práce, je uvedena pouze část výše uvedeného paragrafu, která se týká respondentů výzkumu.

„Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na děti,

a) jejichž rodiče

1. zemřeli,

2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo

3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti;

b) které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;

c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky podle zákona upravujícího přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití...“¹⁷

Návrh na projednání k orgánu sociálně-právní ochrany dítěte může podat každý, jak rodiče, tak i dítě, v některých případech škola, nebo i lidé z okolního prostředí rodiny.

Po podání oznámení je úkolem orgánů sociálně právní ochrany dítěte zjištění skutečné situace v rodině. Pokud se zjistí, že situace v rodině je tak nepříznivá, že poškozuje zdravý

¹⁶ Zákon č.359/1999 Sb.,§. 1

¹⁷ Zákon č.359/1999 Sb., §.6

vývoj dítěte, je možné přistoupit k podání návrhu na soudní jednání k předběžnému opatření nebo přímo k odebrání dítěte z rodiny do ústavní péče. Veškeré tyto úkony se provádějí výhradně rozhodnutím soudu.

- **Zákon č. 109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních ve znění pozdějších předpisů.

V § 2 zákona jsou uvedena zařízení, která jsou určena pro výkon ústavní výchovy

„ (1) *Zařízeními jsou:*

a) *diagnostický ústav,*

b) *dětský domov,*

c) *dětský domov se školou,*

d) *výchovný ústav.*“¹⁸

Podle zákona jsou tato školská zařízení ústavní výchovy povinna zajistit dětem základní právo na výchovu a vzdělávání, na harmonický vývoj jejich osobnosti, respektovat jejich individuální vývoj a potřeby, které odpovídají jejich věku. Do těchto zařízení mohou být přijímány i děti s různými druhy zdravotního postižení.

§ 12 *Dětský domov*

„ (1) *Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.*“¹⁹

Dětský domov je jedním ze zařízení, které zajišťuje nařízenou ústavní výchovu. Jedná se o koedukovaná zařízení pro děti ve věku od tří do osmnácti let, případně až do věku, kdy dokončí přípravu na povolání.

Základní organizační jednotkou je v dětském domově rodinná skupina. Zákon stanoví nejmenší a největší počet dětí v jedné rodinné skupině. V dětských domovech je minimální počet dětí jedné skupiny 6, maximální 8 dětí.

Dětem v dětských domovech často chybí vlastní rodina, některé díky zdravotnímu postižení obtížně navazují sociální vztahy, citově strádají až tak, že mohou trpět citovou deprivací.

¹⁸ Zákon č. 109/2002 Sb., § 2

¹⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., § 12

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Tato vyhláška stanoví obsah a rozsah činnosti pro provoz zařízení pro výkon ústavní výchovy, dále kritéria přijímání a umístování dětí. Uvádí základní postupy pro ředitele zařízení pro převzetí dítěte do péče, seznámení s vnitřním řádem, s povinnostmi a zařazení dítěte do výchovné skupiny. Na základě diagnostické zprávy vypracuje zařízení pro dítě „Program rozvoje osobnosti dítěte“, se kterým jsou seznámeni všichni pedagogičtí pracovníci zařízení.

Touto vyhláškou se řídí všechna zařízení pro výkon ústavní výchovy, tedy i dětské domovy. Zvláště vyhláška uvádí v § 7 umístování dětí se zdravotním postižením.

„Děti se zdravotním postižením se umísťují zejména do dětských domovů, a to s přihlédnutím k druhu a stupni jejich postižení a ke vzdálenosti dětského domova od sídla právnické osoby vykonávající činnost školy, kam je dítě přijato. Současně se přihlíží k oprávněným zájmům dítěte na udržení a rozvíjení kontaktu s rodinou.“²⁰

Související zákony s dětskými domovy

Zde je nutné připomenout důležitost následujících dvou zákonných norem. Jedná se o

1. Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

Tento zákon má mezinárodní význam. Jsou v něm zakotveny povinnosti státu pro zajištění práv dětí, jejich ochranu a bezpečnost.

2. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Principem tohoto zákona je rovnost, svoboda a práva občanů.

Všechna práva podle listiny náleží každé osobě bez rozdílu pohlaví, barvy pleti, původu, jazyka a náboženství.

²⁰ Vyhláška č. 438/2006 Sb., § 7

3 Děti se speciálními potřebami

Název této kapitoly zdůrazňuje, že speciální potřeby nespádají jen do oblasti školství, ale i do sféry sociální. Pokud se jedná o děti, které mají určitý druh zdravotního postižení a jejich vzdělávání vyžaduje speciální podporu v metodách, formách, obsahu a v přístupech pedagogů k získání odpovídajícího stupně vzdělání, pak hovoříme o žácích, dětech se speciálními vzdělávacími potřebami. V populaci dětí, žáků jsou ale skupiny jedinců, kteří trpí vážnými problémy v přístupech jejich sociálního okolí, zejména vlastních rodin. Jsou to děti, které jsou různými způsoby týrány, zneužívány, nežijí v harmonickém prostředí, nedostává se jim dostatek odpovídajících podnětů, jsou tělesně i sociálně zanedbané. Jsou to také děti, které mají pro svůj zdárný vývoj speciální potřeby, ale jiného charakteru. Tyto děti lze označit jako sociálně znevýhodněné.

3.1 Děti se speciálními vzdělávacími potřebami

Tato kapitola je zařazena zejména proto, že empirická část práce je realizována v dětském domově, do kterého se přijímají jenom děti se zdravotním postižením. Ve výzkumném vzorku dětí (respondentů) se vždy jedná o jedince, kteří mají určité zdravotní postižení, převážně v kombinaci. (viz kapitola 4. 5 - charakteristika respondentů výzkumné skupiny.)

Termín speciální vzdělávací potřeby je právně definován v § 16 školského zákona č. 561/2004 Sb., v platném znění. Mezi skupinu dětí se speciálními vzdělávacími potřebami lze podle původního znění zákona považovat děti s různým zdravotním postižením:²¹

Jedná se o následující skupiny dětí, žáků:

- s tělesným postižením
- se smyslovým postižením (zrakovým a sluchovým)
- s mentálním postižením
- s autismem (s poruchou autistického spektra)
- s vadami řeči (s narušenou komunikační schopností)
- se souběžným postižením více vadami

²¹ Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, § 16

3. 1. 1 Děti s tělesným postižením

U všech dětí s tělesným postižením se vždy jedná o omezení pohybu. Základním příznakem u tělesného postižení je porucha motoriky.

Pohybové postižení lze dělit:

podle vzniku postižení – vrozené, dědičné, získané

podle místa postižení - obrny, amputace, (odnětí části končetiny) deformace - vadné držení těla (skoliózy, kyfózy), deformace páteře a malformace - patologické vyvinutí různých částí těla ²²

Nejčastější příčinou tělesného postižení je dětská mozková obrna (dále DMO), kdy je zasažen mozek, mícha a periferní obvodové nervstvo. Druhy DMO se liší rozsahem i stupněm postižení. Obrny se obecně dělí na parézy (částečné ochrnutí) a plégie (úplné ochrnutí) ²³

„Dětská mozková obrna je často kombinovaná s poruchami duševního vývoje a sníženým intelektem (66%), s poruchami řeči (přes 50%), s poruchami chování (cca 50%), s epileptickými záchvaty (od 15% do 70%). Výjimkou nejsou ani smyslová postižení – vady zraku (tupozrakost, šilhavost, slabozrakost) a vady sluchu (různé stupně nedoslýchavosti) ²⁴

K dětské mozkové obrně se často přidružuje mentální retardace. V praxi se setkáváme s tím, že dětská mozková obrna se vyskytuje spolu s kombinovaným postižením, často se souběžně projevují i další poruchy jako je epilepsie, poruchy zraku a sluchu, řeči, ortopedické vady, somatický vzrůst. ²⁵

U všech těchto poruch je nutná včasné péče a terapie, včetně podpory sociálního zázemí dítěte.

3. 1. 2 Děti se zrakovým postižením

U dětí se zrakovým postižením se jedná o špatné zrakové vnímání na základě rozsahu zrakové vady, které lze rozdělit následovně:

²² PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2010. 3. vyd. Brno. Paido,. ISBN 978-807-3151-980.s.181

²³ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2010. 3. vyd. Brno. Paido,. ISBN 978-807-3151-980.s.184

²⁴ VÍTKOVÁ, M. in PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*.2010 3. vyd. Brno. Paido, ISBN 978-807-3151-980

²⁵ JAKOBOVÁ, A. *Komplexní péče o děti s tělesným a kombinovaným postižením*. 2011.2. vyd. Ostrava. Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7368-945-2. s.64

„Stupně zrakových vad jsou

- slabozrakost
- zbytky zraku
- nevidomost
- poruchy binokulárního vidění.“²⁶

Zrakové postižení může být velmi rozdílné, od relativně lehkých vad až po totální slepotu.

Poruchy zraku lze dále dělit podle rozsahu postižení. Tuto klasifikaci uvádí Květoňová – Švecová a „*rámcově dělí zrakově postižené osoby na dvě skupiny:*

1. *Slabozraké*
2. *Nevidomé“*²⁷

Kromě toho uvádí Květoňová – Švecová další dělení zrakových vad:

- a) poruchy zorného pole (omezení prostoru, který jedinec vidí)
- b) poruchy zrakové ostrosti (rozlišovací schopnost oka - ostrost do dálky i do blízka)
- c) převodní poruchy (narušení zrakových center v mozkové kůře, problémy při zpracování zrakových podnětů)
- d) okulomotorické poruchy (jsou způsobeny poruchou okohybných svalů)
- e) poruchy barvocitu (narušené vnímání barev)

V pojetí speciální pedagogiky považujeme za zrakově postiženého takového jedince, kterému zraková vada dělá potíže v běžném životě, i když je optickými prostředky kompenzována.

3. 1. 3 Děti se sluchovým postižením

Podle rozsahu sluchového postižení se děti s tímto postižením dělí na:

1. neslyšící
2. nedoslýchavé
3. ohluchlé

²⁶ KEBLOVÁ, A. *Zrakově postižené dítě*. 2001. Praha. Septima. ISBN 80-7216-191-1

²⁷ KVĚTOŇOVÁ – ŠVECOVÁ, L. *Oftalmopedie*. 2000.2. vyd. Brno. Paido. ISBN 80-85931-84-2

Každé postižení sluchu má vliv na rozvoj řeči jedince. Z tohoto důvodu je důležité, aby bylo sluchové postižení u dítěte zjištěno co nejdříve. Podle rozsahu sluchového postižení je dále stanoven způsob sluchové reedukace. Vyšetření sluchu provádí odborník, foniatr. Podle stupně sluchového postižení jsou navrženy kompenzační pomůcky. Pro děti s nedoslýchavostí jsou přidělována různá sluchadla. Liší se podle typu sluchové vady a podle přenosu akustického signálu.²⁸

Pokud se jedná o dítě neslyšící, může být náhradou kochleární implantát. Je to poměrně náročná operace. Implantát je voperován do vnitřního ucha a je ovládán zvenčí. Je doporučován hluchým dětem, které mají vrozené oboustranné těžké postižením sluchu. Používání a i způsob slyšení je pro dítě náročné, a proto není implantát vhodný pro všechny neslyšící.

3. 1. 4 Děti s mentálním postižením

Pokud jde o mentálně postižené děti, vždy se u nich jedná o snížení rozumových schopností. V současné době se užívá terminologie – dítě, žák, osoba s mentálním postižením. Je to označení pro jedince, které zdůrazňuje, že mentálně postižení jsou především lidské osobnosti a na druhém místě je postižení.²⁹

Každé dítě s mentálním postižením se odlišuje v rozumové úrovni. Může být u něho diagnostikováno lehké mentální postižení až středně těžké a hluboké. Mezi těmito skupinami dětí s různou hloubkou mentálního postižení je mnoho odlišností v psychických projevech.

V odborné literatuře se vedle termínu mentální postižení užívá termín mentální retardace. Základním příznakem mentální retardace je sociální nepřizpůsobivost, vzniklá na základě mentální nedostačivosti a zaostalého vývoje.

Podle pojetí různých autorů se odlišují i definice mentální retardace. Například definice z terminologického speciálně pedagogického slovníku UNESCO z roku 1983 Světové zdravotnické organizace charakterizuje mentální retardaci takto: *„Pod heslem mentální retardace se rozumí celkové snížení intelektuálních schopností osobnosti postiženého, které*

²⁸ HORÁKOVÁ, R. in PIPEKOVÁ, J. : *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2010. 3. vyd. Brno. Paido. ISBN 978-807-3151-980 s. 141-153

²⁹ ČERNÁ M. a kol. *Česká psychopedie*. 2015. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3071-7 s.80

vzniká v průběhu vývoje a je obvykle provázeno nižší schopností orientovat se v životě. Nedostatek adaptivního chování se projevuje ve zpomaleném, zaostávajícím vývoji, v ohraničených možnostech vzdělávání, v nedostatečné sociální přizpůsobivosti, přičemž se uvedené příznaky mohou projevovat samostatně nebo v různých kombinacích.“³⁰

Problematikou osob s mentálním postižením se zabývá autorka Švarcová, která uvádí: „Za mentálně retardované (postižené) se považují takoví jedinci (děti, mládež i dospělí), u nichž dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám v adaptačním chování“.³¹

Z obecného hlediska je mentální postižení neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje dítěte i při vhodném výchovně vzdělávacím působení.

V odborné literatuře je uvedeno mnoho příčin vzniku mentální retardace. Například genetické vady, metabolické poruchy, nemoci v těhotenství, infekce nebo nemoci, které dítě prodělalo v raném dětství.

Podle hloubky mentálního postižení lze děti (jedince) rozdělit do několika skupin. Jedná se o klasifikaci podle stupně postižení. V současné době se používá členění podle 10. revize mezinárodní klasifikace nemocí (MKN – 10) vydané Světovou zdravotnickou organizací (SZO, WHO) s platností od 1. 1. 1993.³² Mentální retardace patří do oboru psychiatrie, proto má jako první označení písmeno F. Hlavním hlediskem, je stanovení hloubky postižení podle výsledků inteligenčního kvocientu.

„Podle klasifikace se mentální retardace dělí do šesti kategorií:

Mezinárodní klasifikace nemocí WHO

F-70 lehká mentální retardace IQ 50-69

F-71 střední mentální retardace IQ 35-49

F-72 těžká mentální retardace IQ 20-34

F-73 hluboká mentální retardace IQ nejvýše 20

³⁰ ČERNÁ, M. a kol.: *Kapitoly z psychopedie*. Praha: UK, 1995. ISBN 80- 7066-899-7.s.12

³¹ ŠVARCOVÁ, I.: *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367- 060-7.s.28

³² WHO/ÚZIS ČR: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize* [online]. Praha: Creative Commons, 2017 [cit. 2018-01-09]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualni-verze-mkn-10-cr>.

F 78 Jiná mentální retardace

F 79 nespecifikovaná mentální retardace“³³

Jednotlivé stupně mentální retardace nelze přesně stanovit, symptomy se u jedinců prolínají. Pro speciálně pedagogickou podporu dítěte je důležité zjistit aktuální úroveň mentálního vývoje, což je významné pro další výchovu a vzdělávání postiženého jedince.

3. 1. 5 Děti s autismem

Autismus lze zjednodušeně charakterizovat jako chorobnou zaměřenost k vlastní osobě spojenou s poruchou kontaktu s okolním světem.

V odborné literatuře se uvádí: „že rodiče bývají často znepokojeni s vývojem dítěte již mezi 12. – 18. měsícem, především kvůli opoždění řeči, ale také kvůli nezájmu dítěte o kontakt.“³⁴

Dítě je zvláštní a osobité při navazování sociálních vztahů, má problémy při komunikaci a představitosti, okolí je pro něho místem, kterému nerozumí. Autismus se v literatuře označuje jako pervazivní vývojová vada, která se projevuje již v raném dětství a přetrvává až do dospělosti. „Slovo pervazivní znamená, že je zasaženo něco hluboko v člověku, něco, co zasahuje celou osobnost.“³⁵

Dítě s tímto postižením se vyvíjí odlišně od dítěte zdravého. Odborníci označují autismus jako poruchy autistického spektra, kdy se potíže u dítěte vyskytují ve třech oblastech jeho vývoje, které lze souhrnně označují jako autistická triáda. Vždy se jedná o narušení sociální interakce, narušení komunikace a o omezené, opakující se stereotypní způsoby chování, odlišnosti v zájmech a v aktivitách.³⁶

Příčinou onemocnění je organické onemocnění mozku, ale přesná příčina není dosud jasně známá. Projevy vlastního onemocnění jsou u dětí velmi variabilní a podle nich odborníci uvádějí následující druhy autismu:

1. Dětský autismus, 2. Atypický autismus, 3. Aspergerův syndrom, 4. Rettův syndrom

³³ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 2006. 1. vyd. Praha: Portál ISBN 80-7367-060-7 s. 33- 36

³⁴ HRDLÍČKA, KOMÁREK. *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. 2004. 1. vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-813-9, s. 36.

³⁵ PEETERS, Theo. *Autismus: od teorie k výchovně-vzdělávací intervenci*. 1998. 1. české vyd. Praha. Scientia. ISBN 80-718-3114-X, s. 11.

³⁶ ČADILOVÁ, V. a ŽAMPACHOVÁ, Z. *Metodika práce se žákem s poruchami autistického spektra*. 2012 1. vyd. Olomouc. ISBN 978-80-244-3309-7. s. 22

Celkově lze shrnout základní problémy při pedagogickém ovlivňování těchto dětí tak, že nepřijímají podněty ze svého okolí nebo jen omezeně a to se značnými potížemi. Aby si osvojilo autistické dítě základní dovednosti je pro pedagogy velmi obtížné. Vyžaduje to vytrvalost, systematickosti a dlouhodobě pravidelnou péči celého okolí.

3. 1. 6 Děti s poruchou řeči

V logopedii se v současném pojetí označují poruchy řeči jako narušení komunikačních schopností, které může být dočasné vzhledem k věkovým zvláštnostem a zrání dítěte. Může se jednat o

1. Fyziologickou nemluvnost – pokud se dítě nevyjadřuje slovem kolem prvního roku života.
2. Vývojovou dysfluenci (neplynulost) – pokud se dítě nevyjadřuje plynule kolem třetího roku života.
3. Fyziologickou dyslalií – pokud má dítě chybnou výslovnost určitých hlásek před dosažením pátého roku života.
4. Fyziologický dysgramatismus – pokud dítě nesprávně používá tvary slov, zejména koncovky do čtvrtého roku života.³⁷

Narušené komunikační schopnosti se v logopedii dělí do následujících okruhů:

- Narušený vývoj řeči (opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie),
- Narušení článkování řeči (dyslalie, dysartrie),
- Poruchy hlasu (dysfonie, afonie),
- Palatolalie (při malformaci artikulačního ústrojí – rozštěpech),
- Narušení plynulosti řeči (kockavost – balbuties, breptavost – tumultus sermonis),
- Získaná organická nemluvnost (afázie),
- Získaná neurotická nemluvnost (mutismus, elektivní mutismus),
- Narušení grafické podoby řeči (vývojové i získané poruchy učení),
- Narušení zvuku řeči (rinolalie – huhňavost),

³⁷ KLENKOVÁ, J. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. 2006 Praha. Grada Publishing. ISBN 978-80247-1110-2. s. 55.

- Symptomatické poruchy řeči (díky poruchám sluchu, zraku, mentálního postižení, motorických schopností aj.)³⁸

Pro reedukaci a logopedickou intervenci je u všech typů narušené komunikace nutná včasná diagnostika.

3. 1. 7 Děti se souběžným postižením více vadami

V prostředí dětského domova, kde byl realizován výzkum, jsou především děti s tímto postižením. Proto je v této kapitole uvedeno pojednání o dětech, které trpí více než jedním postižením. Zdravotní postižení se mohou u jedince vyskytovat souběžně, pak se jedná o vícenásobné postižení, které se též označují jako kombinované vady, nebo souběžné postižení více vadami, či sdružené defekty.

„V odborné literatuře se používají ještě další termíny, kterými je v podstatě míněn stejný okruh osob: těžké mentální postižení, kombinované vady, děti s extrémně psychomotoricky retardovaným vývojem, děti s těžkým narušením vnímání apod.“³⁹

V dokumentech MŠMT ČR⁴⁰ se vymezuje kombinované postižení takto: *„Za postiženého více vadami se považuje dítě, respektive žák postižený současně dvěma nebo více na sobě kauzálně nezávislými druhy postižení, z nichž každé by jej vzhledem k hloubce a důsledkům opravňovalo k zařazení do speciální školy příslušného typu.“*

Vítková uvádí rozdělení dětí s více vadami do následujících skupin:

První skupinou - jsou žáci, jejichž společným znakem je mentální retardace.

Druhou skupinou - jsou žáci, kteří mají různé tělesné vady, smyslové vady a vady řeči v kombinaci bez souběžného mentálního postižení. (žáci hluchoslepí)

Třetí skupinou jsou žáci s poruchou autistického spektra.⁴¹

Děti se souběžným postižením mají mnoho různých příznaků a projevů, které se vzájemně se prolínají. Při volbě odpovídajícího vzdělávacího programu pro tyto děti se vždy prvotně přihlíží k tomu, zda mají diagnostikováno mentální postižení. Pokud jde o

³⁸ LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*, 2003 Praha. Portál. ISBN 978-80-717-8801-0.

³⁹ VÍTKOVÁ, M. : *Somatopedické aspekty*. 2006. 2.vyd. Brno : Paido.. ISBN 80-7315-134-0. s.193

⁴⁰ Věstník MŠMT ČR: č.j. 25602/97-22. In: Praha, 1997, č. 8.

⁴¹ VÍTKOVÁ, M.: *Somatopedické aspekty*. 2006. 2.vyd. Brno. Paido. ISBN 80-7315-134-0.

děti, které mají různé smyslové, nebo tělesné postižení v kombinaci, ale nemají snížené rozumové schopnosti, vzdělávají se přednostně v běžných základních školách. U dětí s těžšími formami smyslového nebo tělesného postižení se doporučuje škola podle speciálního zaměření (škola pro zrakově, sluchově nebo tělesné postižené).

3. 2 Děti se sociálním znevýhodněním

Jak bylo již výše uvedeno, pokud hovoříme o dětech se speciálními potřebami, nejde vždy jen o vzdělávací potřeby, ale i o potřeby výchovy dítěte v odpovídajícím a vhodném sociálním prostředí. Pokud není u dítěte tato potřeba naplněna, jde o sociální znevýhodnění, jako další formu speciálních potřeb jedince, které ale vede i k problémům ve vzdělávání.

Termín sociální znevýhodnění byl prvotně definován v původním znění zákona 561/ 2004 Sb., v § 16, odst. 4 takto: „ *Sociálním znevýhodněním je pro účely tohoto zákona*

a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy

b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova

c) postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území ČR. “⁴²

Dětem se sociálním znevýhodněním musí být poskytována zvýšená míra podpory v prostředí školy. V současnosti se tyto děti a žáci označují novým termínem jako děti, žáci s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění. Jedná se o skupinu jedinců, kteří selhávají ve vzdělávání, i přesto, že nejsou zdravotně postižení, ani dlouhodobě nemocní. Příčina je v přirozeném sociálním zázemí dítěte, které samo nemůže ovlivnit. V praxi je třeba citlivě zjistit například to, zda je dítě z rodiny s nízkou sociální úrovní, nebo dítě žijící v sociálním vyloučení nebo z neúplné či nefunkční rodiny. Do skupiny dětí se sociálním znevýhodněním patří také děti umístěné mimo rodinu, což je v našem případě dětský domov, kde žije většina dětí z nepodnětného rodinného prostředí.

⁴² Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, § 16

4 Empirická část

4.1 Cíl výzkumu

V teoretické části je charakterizován význam výchovy ve volném čase, trávení volného času a volnočasové aktivity. Dále je uvedeno pojednání o dětských domovech, protože právě trávení volného času dětí v dětském domově je předmětem výzkumného zjišťování. Z teoretických poznatků vychází následně i stanovení cíle výzkumu, který je zaměřen na zjištění, jaké volnočasové aktivity lze zařazovat v režimu dne u dětí s nařízenou ústavní výchovou v dětském domově, ve kterém jsou umístěny děti s těžkým zdravotním postižením v kombinaci s dalším přidruženým postižením a děti sociálně znevýhodněné v důsledku nefunkční rodiny. Toto zařízení bylo zvoleno účelně, neboť lze čerpat některé údaje pro zpracování výzkumu z vlastní zkušenosti autorky práce.

Ve výzkumné části se práce zaměřuje na několik oblastí, které ovlivňují trávení volného času dětí v dětském domově.

Rámcově je cílem výzkumu zjistit odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jak děti tráví volný čas v režimu běžného týdne a jak o víkendech a svátcích.
- Jaké volnočasové aktivity jsou dětem v dětském domově nabízeny, a o které z nich projevují největší zájem.
- Zda zdravotní postižení dětí limituje jejich zapojení do některých forem zájmových aktivit.
- Zda je zapojení dítěte v zájmových činnostech součástí dokumentu „Program rozvoje osobnosti dítěte“.

4.2 Použité metody a postupy průzkumu

Pro ověření rámcového výzkumného cíle byly použity tyto metody:

1. Dotazník
2. Nestrukturovaný rozhovor

V různých oborech výzkumného šetření je nejčastěji používanou průzkumnou metodou dotazník. Jde o „*soustavu předem připravených a předem formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně.*“⁴³

V této práci byla využita smíšená metoda výzkumu, která je kombinací kvantitativní metody (dotazníkové šetření) a kvalitativní metody (polostrukurovaného rozhovoru). Kombinovány byly obě metody a to především pro objektivnost získaných dat a možnost lepšího pochopení a vyhodnocení závěrů výzkumu, tedy odpovědí na formulované výzkumné otázky. Dotazník byl sestaven tak, aby některé otázky byly současně připraveným návodem a osnovou k neformálnímu rozhovoru.

Dotazníkové šetření bylo realizováno jednak s ředitelkou a sociální pracovníci dětského domova a jednak s vychovateli. Vyplňování dotazníků probíhalo individuálně s jednotlivými respondenty za přítomnosti autorky práce tak, aby konkrétní odpovědi mohly být případně doplněny neformálními rozhovory.

Dotazník pro ředitelku dětského domova (dále jen domova) byl zaměřen na zjištění základních informací o dětském domově, jeho historii, co je obsahem „Vzdělávacího programu“ domova, jaké je personální zajištění provozu domova. Jaký je stanovený nejvyšší počet dětí v domově dle Rejstříku škol a školských zařízení, jaká je v současné době naplněnost domova a další otázky, které obsahovaly informace pro zpracování charakteristiky tohoto zařízení. Pro charakteristiku respondentů první skupiny (vychovatelek) bylo vycházeno z výsledků dotazníkového zjištění s ředitelkou domova.

Dotazník pro sociální pracovníci obsahoval otázky, které se týkaly dětí domova. Bylo sledováno, kolik dětí je v době výzkumu v domově, v jakém věku, jaké mají zdravotní postižení, jaký typ školy navštěvují, jaká je spolupráce s rodiči, zda mají děti stanoveného poručníka v případě, že rodiče neexistují, kolika dětem je umožněna hostitelská péče, zda je dětem poskytována další odborná lékařská péče psychiatra, zda se děti vracejí do vlastní rodiny, kam přecházejí po ukončení pobytu v tomto domově apod. Veškeré údaje byly získávány anonymně tak, aby byl dodržen zákon o ochraně osobních údajů ve smyslu GDPR.

⁴³ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2007. Vyd. 1. Praha. Grada. ISBN 978-80-247-1369-4. s.163

Dotazník pro vychovatele tvořil jednoduché otázky s cílem zjistit, jaké volnočasové aktivity jsou v domově dětem nabízeny během týdne a o víkendech, kolik dětí se do odpoledních činností zapojuje, zda mají děti také osobní volno, jak tráví čas o vánocích a jiných svátcích. Kolik dětí se stýká o víkendech s vlastní rodinou apod. Dále bylo zjišťováno, zda děti potřebují neustálý dohled při zájmových činnostech, zda pracují samostatně, nebo vyžadují pomoc a pracují jen „ruku v ruce“, jak rozumí zadaným úkolům, jak dlouho jsou schopné udržet pozornost, jaké jsou výsledky jejich práce v konkrétních činnostech. Do jaké míry se podílejí vychovatelé na sestavování „Programu rozvoje osobnosti dítěte.“

Veškerá zjištěná data byla anonymní, proto jsou děti v průzkumné skupině označeny jen fiktivními jmény tak, aby nemohlo dojít k odhalení pravé identity. Celý výzkum a sběr dat byl realizován s písemným souhlasem ředitelky domova a se souhlasem zákonného zástupce, (v našem případě se souhlasem poručníka) dle zákona o ochraně osobních údajů v souladu s GDPR.

4. 3 Harmonogram postupu výzkumu

1. Přípravná fáze

Cílem této fáze výzkumu bylo zjistit, zda lze realizovat empirickou část bakalářské práce ve zvoleném dětském domově z důvodů osobní zkušenosti. Byly prostudovány základní legislativní předpisy, které se vztahovaly k zvolenému tématu práce a odborná literatura z pedagogiky volného času a ze speciální pedagogiky. Tento předvýzkum probíhal v březnu 2018. Byla oslovena ředitelka domova o poskytnutí základních informací o tomto zařízení. K tomuto zjištění byl využit dotazník, který obsahoval základní údaje o domově. Viz. příloha 1 na str. 59

2. Realizační fáze

Na přípravnou fázi výzkumu navazovala realizační fáze, jejímž cílem bylo shromážďování dalších informací, které se týkaly předem stanovených výzkumných otázek. Dotazníkovým šetřením pro sociální pracovníci domova byly zjišťovány údaje, které se týkaly dětí domova. Byla navázána spolupráce s vychovateli domova, proběhlo dotazování o činnosti dětí v době mimo vyučování. Otázky dotazníků jsou uvedeny v příloze č. 2 a 3 na straně 61 až 64.

Tato realizační fáze probíhala od dubna 2018 do ledna 2019. Byli osloveni vychovatelé a společně byly vyplňovány dotazníky, doplněné polostrukturovaným rozhovorem.

3. Vyhodnocovací fáze

V lednu a v únoru 2019 proběhla fáze shromáždění získaných podkladů a vyhodnocování výsledků výzkumného šetření. Byly zkompletovány informace z dotazníkového šetření vychovatelů. Proběhlo vlastní zpracování výsledků výzkumu, vyhodnocení a interpretace, diskuse ke zjištěným údajům.

4. 4 Charakteristika místa výzkumu

Místem výzkumu byl Dětský domov v Berouně. Zřizovatelem domova je Středočeský kraj. Pro zpracování této části práce byly využity odpovědi z dotazníku pro ředitelku domova a internetové stránky zařízení.

Z historie domova: V září roku 1992 byl založen Národní institut pro neslyšící, se sídlem v Berouně, jehož posláním bylo vytvořit a poskytovat speciální služby pro sluchově postižené, které mimo běžné školní vzdělávání nebyly v tehdejší České republice dostupné. V lednu roku 1993 byl administrativně zřízen Institut pro neslyšící, zařazením do sítě školských zařízení MŠMT. V té době začalo naplno pracovat nejen Metodické centrum pro výzkum a výuku znakového jazyka, ale také Středisko předškolní výchovy pro děti s vadami sluchu a děti hluchoslepé. Bylo nutné zahájit depistáž týkající se výskytu hluchoslepých dětí v celé republice, protože Institut pro neslyšící měl v této odbornosti celorepublikovou působnost. V souvislosti s tím, zahájilo svoje aktivity také Speciálně pedagogické centrum, kde pracoval surdoped, tyfloped, psycholog a sociální pracovník. Od 1. 7. 2001 bylo zařízení zřízeno jako příspěvková organizace Středočeského kraje pod názvem Speciální mateřská škola pro děti s více vadami, Beroun.

Dne 27. 6. 2007 došlo ke změně zřizovací listiny, kde zřizovatel Středočeský kraj změnil název příspěvkové organizace z Mateřské školy speciální, Beroun na Dětský domov a Mateřskou školu, Beroun. Zařízení se přestěhovalo do nově zrekonstruovaných prostor levého křídla budovy Střední zdravotnické školy v Berouně. Zařízení nese tento název doposud a poskytuje komplexní péči v bezbariérovém prostředí dětem s postižením sluchu

v kombinaci s dalším smyslovým a mentálním postižením a s narušenými komunikačními schopnostmi.

Charakteristika dětského domova. Dětský domov (dále jen DD) s celoročním provozem pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné zdravotní postižení. Svým zaměřením je to DD, který je ve Středočeském kraji ojedinělý, neboť přijímá pouze tyto děti. Do DD mohou být umísťovány děti zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Zařízení se legislativně řídí zákonem 109/2002Sb., v platném znění, spádově zařízení koordinuje a poskytuje mu metodickou pomoc Diagnostický ústav, U Michelského lesa 222, Praha 4.

Budova Dětského domova se nachází v sídlištní lokalitě města Berouna. Kapacita zařízení je 30 dětí. Děti jsou rozděleny do skupin, počet dětí ve skupině je dle zákona stanoven v rozmezí 6 – 8. Vzhledem ke kombinovanému postižení dětí je snížena hranice do počtu 5 dětí. Péče o těžce postižené děti v kombinaci s dalším přidruženým zdravotním postižením je velmi náročná zejména pro kvalifikovanou práci pedagogů.

Vzdělávací program: Vzdělávání probíhá podle vzdělávacích programů. Vzdělávací program pro Dětský domov má název „Rozkvétáme ve všech ročních obdobích“ je zpracován podle „Rámcového vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní škola speciální“. (dále jen RVP ZŠS) Podle rozsahu a hloubky postižení je program upraven pro děti s různým rozsahem postižení podle RVP ZŠS a to dílu I. – vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením a dílu II. – vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Čerpá také z RVP pro předškolní vzdělávání. Hlavní účel a předmět činnosti školského zařízení je vymezen § 12 zákona č. 109/2002 Sb., v platném znění, a prováděcími předpisy.

V programu a vnitřním řádu domova je zdůrazněno, že musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech, respektovat rovné příležitosti ve vzdělávání i ve výchově. Vytvářet podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku. Předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch

chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Pro optimální rozvoj dítěte je povinností domova vytváření „individuálních programů rozvoje osobnosti dítěte“, který je 2x v roce vyhodnocován a podle potřeb každého jedince aktualizován.

Základní cíle výchovně vzdělávacího procesu. Cílem je poskytnout péči dětem mentálně, sluchově a zrakově postiženým v kombinaci s dalším postižením, dětem hluchoslepým. Integrovat je do společnosti, rozvíjet celou osobnost dítěte a vytvářet podmínky pro jeho zdárný všestranný vývoj s ohledem na jeho míru postižení. Zkvalitnit jejich život a zapojit je do společnosti prostřednictvím aktivit, kterých jsou schopny se vzhledem k danému handicapu účastnit.⁴⁴

Personální zajištění provozu domova. V domově pracuje celkem 33 fyzických osob. Z toho je pouze 23 kmenových zaměstnanců domova s pracovní smlouvou na dobu neurčitou. Ostatní pracovníky, zpravidla osobní asistenty, si domov zajišťuje od jiných subjektů. Tyto služby se tzv. „nakupují“ především od poskytovatelů sociálních služeb na základě smlouvy. Hradí se z příspěvku na péči pro konkrétní dítě a to podle stupně závislosti. V celoročním denním provozu pracuje 14 vychovatelů, kteří splňují kvalifikační předpoklady, 2 noční vychovatelky, které splňují kvalifikaci pro zařízení sociálních služeb, tedy bez odborné pedagogické kvalifikace. Dále do počtu pracovníků jsou zahrnuti: 1 ředitelka, 1 sociální pracovníce, 1 hospodářka, 1 ekonomka, 1 školník, 1 psycholog, 1 speciální pedagog.

4. 5 Charakteristika výzkumného vzorku respondentů

Výzkumným vzorkem respondentů byly 2 skupiny.

1. První skupinou byli vychovatelé dětského domova. Celkem bylo osloveno 14 vychovatelů pro výzkumné šetření, kteří by poskytli základní informace o zapojení dětí do zájmových aktivit. Do vlastního výzkumu se zapojilo pouze 8 vychovatelů, kteří byli ochotni odpovědět na dotazník.

⁴⁴ www.ddmsberoun.cz

Tabulka č. 1 – Vychovatelé výzkumné skupiny respondentů

Respondent	Věk	Muž / žena	Pedagogická kvalifikace	Délka praxe v DD
A	42	žena	SPgŠ	4 roky
B	36	žena	SPgŠ	2 roky
C	58	žena	SPgŠ	8 let
D	62	žena	SPgŠ	3 roky
E	49	žena	SZdŠ	1 rok
F	23	žena	SPgŠ-lyceum	1 rok
G	38	žena	SPgŠ	5 let
H	28	žena	SPgŠ	1 rok

Zdroj: Stoláriková M: vlastní šetření 2019

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 8 vychovatelek domova. Jednalo se o všechny ženy. Průměrný věk byl 42 let. Všechny mají středoškolské vzdělání. 6 vychovatelek absolvovalo Střední pedagogickou školu, obor vychovatelství. Jedna vychovatelka má střední zdravotnickou školu a nadstavbovým studiem na střední pedagogické škole vykonala jednooborovou maturitní zkoušku v oblasti speciální pedagogiky. Jedna vychovatelka absolvovala pedagogické lyceum a nespĺňuje plně požadovanou kvalifikaci. Jedna vychovatelka je pracující důchodkyně. Všechny absolvovaly odborné psychologické posouzení způsobilosti pro práci v tomto druhu zařízení. Podíváme-li se na údaje ohledně doby praxe v tomto zařízení ve výše uvedené tabulce č. 1 je průměrná doba zaměstnání v domově jen 3,1 roku. Ani jedna vychovatelka nepůsobí v domově víc jak 10 let. Při neformálních rozhovorech se vychovatelky vyjadřovaly o náročnosti práce v domově. Řada dětí má kromě těžkého kombinovaného postižení i závažné psychiatrické problémy. Některé děti jsou výchovně obtížně zvladatelné, mají afektivní projevy chování, které vedou až k agresivitě, sebepoškození. Dalším problémem je komunikace s dětmi. Vychovatelky se s většinou dětí domlouvají pomocí znakového jazyka kvůli jejich sluchovému postižení. Děti nereagují na mluvenou řeč, některé nejsou schopné užívat

znakový jazyk ani jiný způsob alternativní komunikace. Tyto skutečnosti vedou až k psychickému vyhoření vychovatelek a z domova často odcházejí do jiného zaměstnání.

2. Skupinou jsou děti, u kterých bylo zjišťováno jejich zapojení do volnočasových aktivit.

Tabulka č. 2 – Děti výzkumné skupiny respondentů

P.č.	Anonymní jméno	Věk	Zdr. Post.	Vzdělávací	Třída:	Škola	Rodinná zájem Ano- ne	Poručník Ano-ne	OA Ano- ne
1.	Štěpán B.	13	STMR Zrak Sy.Prager Will, OVŘ	ZŠS – I. díl	5.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
2.	Radek B.	15	TMR DMO Řeč, chov.	ZŠS –II díl	8.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
3.	Adam K.	12	KV- sluch, zrak, TMP	ZŠS –II díl	5.	SŠ a ZŠ Beroun	Ano otec	ne	ano
4.	Patrik M.	13	KV- sluch, zrak, TMP	ZŠS –II díl	6.	SŠ a ZŠ Beroun	Ano matka	ne	ano
5.	Laura B.	10	STMR, PAS, ztráta sluchu, chování	ZŠS –II díl	3.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
6.	Dominik D.	10	TMR, sluch, DMO, zrak,chov.	ZŠS –II díl	3.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
7.	Adam J.	10	Down. Sy. STMR chování	ZŠS –I díl	3.	SŠ a ZŠ Beroun	Ano prarodi- če	ne	ano
8.	Monika L.	8	STMR, OVŘ vulnerabili- ta, pleny	ZŠS –I díl	1.	SŠ a ZŠ Beroun	ano	ne	ano
9.	Ondřej M.	10	STMR, PAS. ADHD, OVŘ,	ZŠS –I díl	3	SŠ a ZŠ Beroun	ano	ne	ano
10.	Filip P.	10	STMR,	ZŠS –II	3.	SŠ a ZŠ	ne	ano	ano

			Těžké sluch. Post. ADHD	díl		Beroun			
11.	Samuel S.	13	STMR, PAS, OVŘ	ZŠS –I díl	6.	SŠ a ZŠ Beroun	ano	ne	ne
12.	Denis B.	8	LMR, OVŘ, chování	RVP ZV-upravené výstupy.	1.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
13.	Milan B.	8	LMR, ADHD, řeč na 2. roky	RVP ZV-upravené výstupy	1.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
14.	Christi,	8	Bez ment. postižení řeč. post.	RVP ZV pro žáky s NKS	1.	SŠ a ZŠ Beroun	ano	ne	ne
15.	Radek S.	9	LMR, sy kočičího hlasu, chování	RVP ZV-upravené výstupy	2.	SŠ a ZŠ Beroun	ne	ano	ano
16.	Tomáš R.	15	Down. Sy, STMR, nemluví	ZŠS – díl I	8.	SŠ a ZŠ Beroun	ano	ne	ano
17.	Alex S.	12	KV- sluch, zrak, TMR	ZŠS –II díl	5.	ZŠ Žebrák	ano	ne	ano
18.	Martin M.	13	STMR, PAS, OVŘ	ZŠS –II díl	6.	ZŠ Žebrák	ne	ano	ano
19.	Michal V.	10	STMR, Těžké sluchové a zrak. post.	ZŠS –II díl	3.	ZŠ Žebrák	ne	ano	ano
20.	Patrik Š	9	STMR, PAS, OVŘ	ZŠS –II. díl	2.	ZŠ Žebrák	ano	ne	ano
21.	Izabela	6	STMR, sluch. post.	Předš. vzděl.	-	MŠ speciální Beroun	ano	ne	ne
22.	Laura	6	TMR, řeč, sluch	Předš. vzděl.	-	MŠ speciální Beroun	ne	ano	ano

Zdroj: Stoláriková M. : vlastní šetření 2019 ⁴⁵

⁴⁵ Vysvětlivky zkratk k tabulce č. 2 a k dalšímu textu: LMR-lehká mentální retardace, STMR-středně těžká mentální retardace, TMR-těžká mentální retardace, HMR-hluboká mentální retardace, OVŘ-opožděný vývoj řeči, KV-kombinovaná vada, DMO-dětská mozková obrna, PAS-porucha artistického spektra, ADHD-

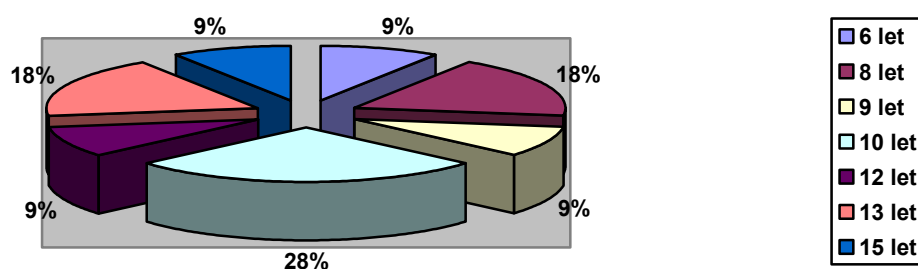
Nejvyšší povolený počet dětí pro přijetí do dětského domova je stanoven na 30. V době výzkumu bylo v domově celkem 22 dětí. Ve skupině respondentů byl sledován věk, postižení, vzdělávací program a typ školy, ve které se vzdělávají. Dále jestli funguje rodina, nebo mají děti ustanoveného poručníka a zda vyžadují při odpoledních činnostech podporu osobního asistenta. Získané údaje jsou dále prezentovány v grafickém znázornění.

Tabulka č. 3 Děti podle věku:

Věk	6 let	8 let	9 let	10 let	12 let	13 let	15 let
Počet dětí	2	4	2	6	2	4	2

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

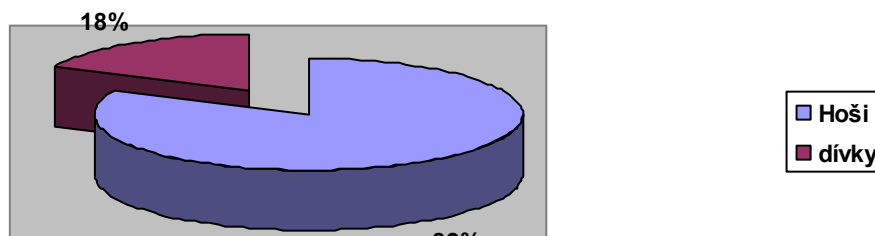
Graf č. 1 : Děti podle věku.

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

Z tabulky č. 3 a grafu č. 1 je zřejmé, že nejvíce dětí v domově je ve věku deseti let a nejméně ve věku 6, 9, 12 a 15 let. Věková struktura dětí je poměrně variabilní pro volbu některé volnočasové aktivity ve výchovné skupině.

Graf č. 2 Děti podle pohlaví

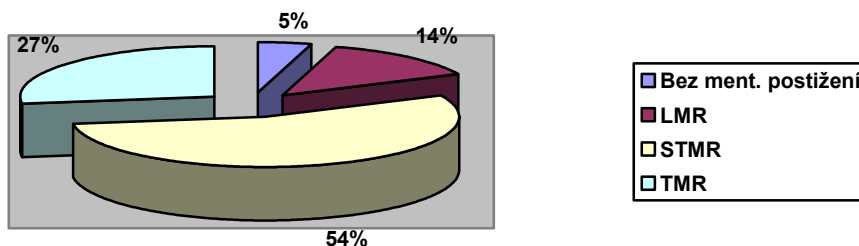

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

porucha pozornosti s hyperaktivitou, OA-osobní asistent, DD-dětský domov, ZŠS-základní škola speciální, SŠ a ZŠ – střední škola a základní škola, RVP ZV- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, RVP ZŠS – Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální, RVP PV – vzdělávací program pro předškolní vzdělávání.

V grafu č. 2 jsou uvedeny údaje o pohlaví dětí výzkumné skupiny. Zjištění je velmi zajímavé. V době výzkumu byly v domově jen 4 děvčata. Tato oblast byla sledována proto, zda jsou volnočasové aktivity organizovány a zaměřeny zvláště pro dívky a chlapce. Vzhledem počtu dětí nejsou činnosti diferencovány podle pohlaví.

Graf č. 3 Děti podle hloubky mentálního postižení.

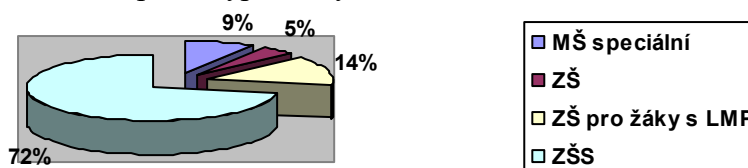

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

Z výsledku zjištění, které je znázorněno v grafu č. 3 je nejvíce dětí na úrovni středně těžkého mentálního postižení. Celkem 54 %, což je více jak polovina dětí domova. I když jsou do domova přijímány pouze děti se zdravotním postižením, je zde 1 dítě bez mentálního postižení. Jeho přijetí bylo indikováno jiným zdravotním postižením. Jde o dítě s fetálním alkoholovým syndromem. Dále je v anamnéze uvedeno: mikrocefalie, pokles očních víček, opožděný růst, nízká hmotnost, proktologické potíže, středně závažná porucha řeči, mentálně je v pásmu podprůměru, plenován, snížené sociálně emoční kompetence, samotářský, bez důvodu se začne vztekat, což vede až k sebeubližování, začne se válet se po zemi. Jezdí čelem po koberci, ničí si hračky, boty, brýle. Nelze vysledovat spouštěcí moment k tomuto chování. Když je v afektu, je nutné mu vzít věci a izolovat ho.

Všechny děti mají vedle mentálního postižení i další zdravotní postižení v kombinaci. Výše uvedené výsledky prezentují pouze mentální postižení, protože to je určující pro volbu školy a vzdělávacího programu.

Graf č. 4 – Vzdělávání dětí podle typu školy

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

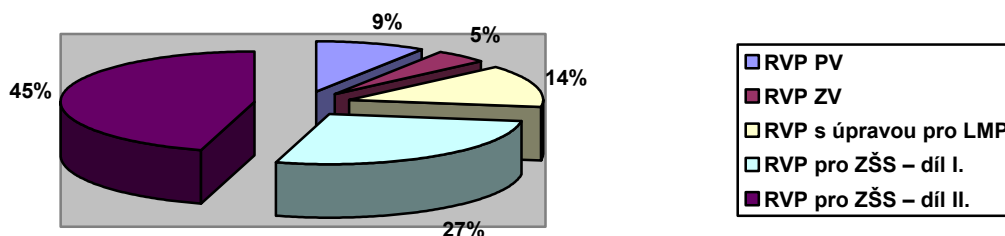
Nejvíce dětí (celkem 72 %) navštěvuje základní školu speciální. 14 dětí dochází do školy v místě dětského domova, tedy v Berouně. Je to škola, která má ve svém názvu „Střední škola a Základní škola Beroun“. Tato škola patří mezi školy, které jsou zřízené podle § 16 odst. 9 školského zákona a poskytuje vzdělávání žákům s narušenou komunikační schopností, žákům s lehkým mentálním postižením a žákům se středně těžkým mentálním postižením v základní škole speciální. Na úrovni středního vzdělání je v této škole zřízena Praktická škola s dvouletou přípravou pro žáky se středně těžkým mentálním postižením. Další 4 děti se vzdělávají ve stejném typu školy, ale mimo místo dětského domova. Jedná se o Základní školu v Žebráku, do které jsou děti dováženy. Obsah vzdělávání se dále diferencuje podle vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní školy speciální na díl I. – vzdělávání pro žáky se středně těžkým mentálním postižením a díl II. - vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Jeden žák se vzdělává podle RVP ZV v základní škole pro žáky s narušenou komunikační schopností a tři žáci podle RVP ZV s upraveným obsahem a výstupy učiva pro žáky s lehkým mentálním postižením. Dvě děti docházejí do mateřské školy speciální, která je součástí dětského domova.

Tabulka č. 4 Děti vzdělávané v základní škole podle vzdělávacích programů

Vzdělávací program	RVP PV	RVP ZV	RVP s úpravou pro LMP	RVP pro ZŠS – díl I.	RVP pro ZŠS – díl II.
Počet dětí	2	1	3	6	10

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

Graf č. 5 – Vzdělávání dětí podle vzdělávacích programů

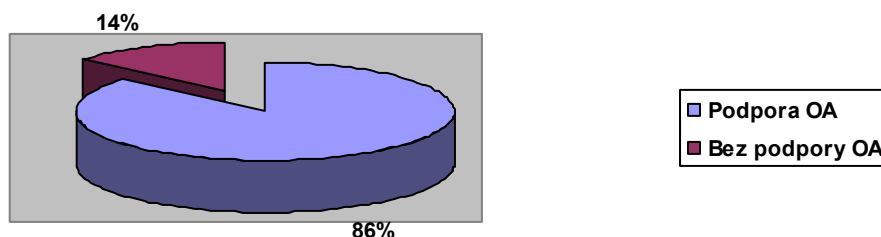
Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

Z celkových výsledků této oblasti výzkumu bylo zjištěno, že téměř polovina dětí dětského domova – 45 % se vzdělává podle RVP ZŠS – díl II., který je koncipován, jak už bylo výše uvedeno, pro děti / žáky se středně těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Je zaměřen například na rozvíjení smyslového vnímání, na rozumovou výchovu, řečovou výchovu, hudební a pohybovou výchovu, tělesnou výchovu. Díl I. je již pro děti náročnější, měly by si osvojit například základy zeměpisu, dějepisu, fyziky, čtení, psaní a matematiky. Podle této úrovně lze usuzovat i na volbu volnočasových aktivit, do kterých se mohou děti zapojovat, podle rozumových předpokladů.

Jako doplňující údaj bylo sledováno, zda existují rodiče, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, ale bez ohledu toho, zda se s dítětem stýkají nebo ne. Z celkového počtu dětí dětského domova existují rodiče u 12 dětí. Jsou oficiálně jejich zákonnými zástupci a měli by písemně souhlasit se všemi postupy ve vzdělávání dítěte a s právními úkony. Praxe je ale taková, že děti nenavštěvují (pouze dva rodiče si berou děti na prázdniny a svátky) a neprojevují zájem o dítě. Jedno dítě si bere na víkendy a prázdniny jedna vychovatelka domova. Jedná se o tzv. „**hostitelskou péči**“. Legislativní podmínky hostitelské péče nejsou právně zakotveny. Pouze lze vycházet z § 30 zákona 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí v platném znění, kde je uvedeno, že lze povolit pobyt dítěte mimo zařízení u fyzických osob na maximální dobu 14 dní. (tato doba může být v odůvodněných případech prodloužena). Podmínkou k tomuto pobytu je trestní bezúhonnost fyzické osoby, přihlíží se k rodinnému a sociálnímu prostředí, v němž bude dítě pobývat, případně si může obecní úřad s rozšířenou působností vyžádat odborné posouzení této fyzické osoby. Toto odborné posouzení je povinen provést krajský úřad a provádí se dle §27 tohoto zákona.

Celkem jedenáct dětí má ustanoveného poručníka, který za dítě rozhoduje v právních věcech. Poručník je ustanoven soudně. Může to být i ředitel dětského domova, nebo sociální pracovník.

Graf č. 6 Děti s podporou osobního asistenta

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

Dále bylo sledováno, zda vzhledem k rozsahu zdravotního postižení vyžaduje péče o dítě i podporu osobního asistenta. Toto zjištění je překvapivé, neboť z celkového počtu dětí, které byly v době výzkumu v dětském domově, vyžaduje podporu osobního asistenta celkem 19 dětí z 22, což je dle vyjádření v grafu č. 6 86 %. Osobní asistenti jsou zaměstnanci různých poskytovatelů sociálních služeb. Do dětského domova docházejí ráno a odpoledne. V době po vyučování se podílejí na podpoře dětí při volnočasových aktivitách, zejména usměrňováním projevů nežádoucího chování. Kromě výchovné činnosti pomáhají s osobní hygienou, sebeobsluhou při ranním vstávání a s ukládáním dětí ke spánku.

5 Vlastní výzkum

První část výzkumu je zaměřena na ověření první výzkumné otázky. Jde o porovnání režimu dne ve všedních dnech a o víkendech a o prázdninovém provozu domova. Bylo sledováno, v jaké době jsou zařazeny volnočasové aktivity v režimu dne.

5.1 Režim dne dětského domova

Podklady byly získány z dokumentace dětského domova. Režim dne je součástí „Vnitřního řádu domova“.

Tabulka č. 5 Režim dne v dětském domově

Režim - všední dny		Víkendový/prázdninový režim	
6:30	Ranní vstávání, osobní hygiena	7:30 – 8:00	Ranní vstávání, osobní hygiena
6:45- 7:30	Snídaně dětí	8:00- 9:00	Snídaně dle potřeb dětí
7:30- 8:00	Odchod a odjezd dětí do školy	9:00 – 12:00 Dopolední program DD	
8:00-12:00/15:00	Pobyt ve škole / ve školní družině (ŠD)		
12:00-13:00	Oběd- pro děti bez ŠD	12:00-13:00	Oběd
13:00-15:00	Odpočinek, relaxační činnosti	13:00-15:00	Odpočinek, relaxační činnosti
15:00-15:30	Odpolední svačina	15:00-15:30	Odpolední svačina
15:30-17:45	Odpolední program DD, příprava do školy	15:30-17:45	Odpolední program DD
17:45-18:30	Večeře	17:45-18:30	Večeře

18:30-19:30	Osobní hygiena, sledování TV- večerníčku	18:30-19:30	Osobní hygiena, sledování TV- večerníčku
19:30-21:00	Volný čas pro sledování TV pořadů dle uvážení noční služby a mentálních schopností dětí	19:30-21:00	Volný čas pro sledování TV pořadů dle uvážení noční služby a mentálních schopností dětí

Zdroj: [www. ddmsberoun.cz](http://www.ddmsberoun.cz)

Porovnáme-li režim dne ve všedních dnech a o víkendech je zřejmé, že je třeba trávení volného času usměrňovat zejména o víkendech, kdy mají děti více volna v dopoledních i odpoledních hodinách. O víkendech nejsou volnočasové aktivity organizovány ve smyslu účasti dětí v konkrétních zájmových útvarech. Volný čas je věnován zejména pobytu venku a dále se zařazují nepravidelné aktivity jako je plavání, návštěvy solné jeskyně, vycházky do okolí domova, návštěvy kulturních akcí, děti jezdí na hipoterapii. Přednostně se zařazují takové aktivity, které jsou příležitostně nabízeny dětem dle uvážení vychovatelů. Je snahou, aby se víkendové činnosti přibližovaly rodinnému způsobu života. Děti se mohou dívat na televizi, hrát různé hry, věnovat se výtvarným nebo pohybovým činnostem, o které projeví zájem. Veškeré aktivity probíhají za vedení vychovatelů a přítomnosti osobních asistentů, neboť děti si nedokáží samostatně organizovat volný čas, vždy je třeba je usměrňovat a nenásilnou formou řídit, sledovat a zejména kontrolovat.

Jiná situace je v běžném týdnu. V režimu dne je přesně stanoven čas na volnočasové aktivity. Je to každý den vždy v době od 15:30 přibližně do 17:45. Po splnění domácí přípravy na vyučování by se měly děti věnovat zájmům podle vlastní volby. Situace v tomto domově je ale podstatně odlišná. Vzhledem k postižení dětí, které vyžadují stálý individuální dohled, jsou volnočasové aktivity organizovány vždy dle programu konkrétní výchovné skupiny. V domově je stanoven harmonogram střídání aktivit ve volném čase pro jednotlivé výchovné skupiny.

5. 2 Volnočasové aktivity v dětském domově

U dětí s výše uvedeným zdravotním postižením jsou volnočasové aktivity v dětském domově organizovány pro všechny děti v rámci výchovných skupin. To znamená, že si děti samy nevolí konkrétní zájmovou činnost, ale je organizována podle programu výchovné skupiny. Odpolední zájmové činnosti probíhají podle harmonogramu aktivit tak, aby se všechny děti mohly zúčastnit všech nabízených zájmových činností

v průběhu týdne. V době výzkumu se děti zapojovaly do následujících zájmových aktivit, byly to:

1. výtvarné činnosti
2. pracovní činnosti
3. hudební činnosti
4. pohybové aktivity
5. základy keramiky – modelování

Kromě těchto činností to byly ještě logohrátky a deskové hry. Ty byly zahrnovány spíše do víkendového trávení volného času jako nepravidelné aktivity. Aby se do volnočasových aktivit mohly zapojit všechny děti, byl sestaven harmonogram střídání činností pro výchovné skupiny, V době výzkumu pracovaly děti ve čtyřech výchovných skupinách. Výchovné skupiny byly sestaveny hlavně podle postižení dítěte a přihlíželo se i k věku dítěte. V každé skupině pracují dvě vychovatelky a osobní asistent.

První skupina- děti ve věku 6 až 8 let. Navštěvují mateřskou školu speciální a základní školu pro děti s LMP a základní školu speciální, mají lehké mentální postižení až středně těžké mentální postižení s kombinací sluchového postižení – celkem ve skupině je 6 dětí.

Druhá skupina – děti ve věku 9 až 10 let. Jde o děti se středně těžkým mentálním postižením v kombinaci s PAS a OVR – celkem ve skupině je 6 dětí.

Třetí skupina – děti ve věku 10 až 13 let s diagnostikovaným středně těžkým až těžkým mentálním postižením v kombinaci zrakového postižení a poruchou chování s hyperaktivitou - celkem ve skupině 5 dětí.

Čtvrtá skupina – děti ve věku 13 až 15 let se středně těžkým až těžkým mentálním postižením na podkladě Downova syndromu s přidruženou těžkou poruchou dorozumívání a s PAS - celkem ve skupině 5 dětí.

Tabulka č. 6 – Harmonogram střídání volnočasových aktivit pro výchovné skupiny v průběhu týdne

	Výchovná skupina			
Den v týdnu	Skupina 1	Skupina 2	Skupina 3	Skupina 4
Pondělí	Výtvarné	Pracovní činnosti	Hudební	Pohybové

	činnosti		činnosti	činnosti
Úterý	Pohybové činnosti	Výtvarné činnosti	Pracovní činnosti	Hudební činnosti
Středa	Pracovní činnosti	Zákl.keramiky-modelování	Výtvarné činnosti	Zákl.keramiky-modelování
Čtvrtek	Hudební činnosti	Pohybové činnosti	Zákl. keramiky-modelování	Výtvarné činnosti
Pátek	Zákl. keramiky-modelování	Hudební činnosti	Pohybové činnosti	Pracovní činnosti

Zdroj: Stoláriková M.: vlastní šetření 2019

5. 3 Volnočasové aktivity a zdravotní postižení dětí

Z výše uvedeného harmonogramu střídání činností ve volném čase je zřejmé, že v průběhu celého týdne se všechny děti zapojují do nějaké aktivity. Vzhledem k rozsahu postižení nelze nechat volbu konkrétní činnosti jenom na dítěti. Všechny vyžadují neustálý dohled pedagoga, nebo asistenta. Nemohou být bez dohledu ani při činnostech sebeobsluhy a hygieny. Vychovatel i asistent musí vědět, kde se v kterou chvíli každé dítě nachází. Je obtížné nechat na dětech, aby si volily činnosti samostatně. Vzhledem k postižení nemají vyhraněné zájmy. Při všech volnočasových činnostech vyžadují pomoc dospělého. Nedokážou příliš pracovat samostatně. Zejména při výtvarných a pracovních činnostech jim pomáhají vychovatelé, značná část dětí pracuje jen systémem „ruku v ruce“. To znamená, že vychovatel drží jejich ruku a vede ji k napodobení konkrétního tvaru a tak postupně rozvíjí motoriku. Jsou i děti, které se nechtějí zapojovat do práce, vzdorují, vztekají se, chovají se agresivně. Pak se do činností zařazují různé relaxační techniky. Osvědčené je např. sevření dítěte do náruče vychovatele a jeho uklidnění mírným pohupováním. Co se týče zájmu, mají děti nejraději hudebně pohybové aktivity, i když někteří neslyší plnohodnotně. Vcelku dobře napodobují pohyb při hudbě. Při všech činnostech je třeba uplatňovat multisenzoriální přístup a poskytovat dostatečný vizuální vzor k nápodobě.

System střídání volnočasových aktivit „vše pro každé dítě“ je vzhledem k provozu dětského domova vyhovující.

5. 4 Volnočasové aktivity v Programu rozvoje osobnosti dítěte

Cílem výzkumu bylo dále zjistit, zda je zapojení dítěte ve volném čase součástí Programu rozvoje osobnosti dítěte.

Vytvoření Programu rozvoje osobnosti dítěte je povinností každého zařízení, která zajišťují ústavní výchovu podle zákona č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních. Každý dětský domov musí zpracovávat komplexní diagnostickou zprávu o dítěti a na základě této zprávy navrhnout konkrétní výchovné a vzdělávací postupy pro každé dítě tak, aby vedly k rozvoji jeho osobnosti. Jak by měl tento program vypadat, jaké jsou jeho formální, náležitosti není zákonem přesně určeno. Jeho sestavení vychází z aktuálních dovedností a schopností dítěte a dále popisuje oblasti a způsoby výchovného ovlivňování, které by měly vést pokud možno k osamostatnění dítěte a zvládnutí činností praktického života.

Každý dětský domov má svůj způsob vedení a vyhodnocování Programu rozvoje osobnosti. (dále jen PROD) Ve sledovaném dětském domově se na jeho tvorbě podílí psycholog, speciální pedagog a vychovatelé. Jeho finální podobu pak schvaluje ředitelka domova. Pro vychovatele je nejnáročnější to, že mají ve své skupině děti různého postižení a věku. Mají různou úroveň získaných dovedností a návyků, odlišné poruchy chování, obtížně se sociálně přizpůsobují. Proto se snaží vychovatelé v Programu rozvoje stanovit takové cíle, které jsou ve vztahu k dítěti reálné a splnitelné.

Z výzkumného zjištění vyplynulo, že jsou do Programu zahrnovány i činnosti, které se realizují pro děti ve volném čase. Vychovatelé posoudí, které oblasti činností dítě zvládá a které si ještě nedokázalo osvojit. Je pak především na něm jaké oblasti je třeba u dítěte rozvíjet prioritně a zahrnout je do Programu rozvoje. Volný čas dává prostor pedagogům nenásilnou a zábavnou formou povzbuzovat dítě vhodnou motivací. Výchova dětí v zájmových činnostech by měla být pro dítě poutavá a organizována tak, aby vzbuzovala u dětí pocit úspěšnosti a uspokojení z konkrétní činnosti. Při volnočasových aktivitách je nutné posuzovat výsledky každého dítěte samostatně. Přistupovat k dětem individuálně a volit vhodné postupy práce během všech činností, které jsou nutné podle jejich úrovně zdravotního postižení.

Během každého pololetí si vedou vychovatelé záznamy o dětech a o jejich výsledcích ve volnočasových aktivitách. Sledují oblasti, ve kterých došlo u dítěte k určitému posunu a naopak. Tyto záznamy jsou pak využity k vyhodnocení té části Programu rozvoje, který je zaměřen na způsob ovlivňování dítěte ve volném čase. Hodnocení slouží ke stanovení dalších postupů v konkrétních činnostech. Jednotlivé plány jsou archivovány a uloženy v pedagogické dokumentaci dítěte. To umožňuje vychovatelům do nich nahlížet a získávat tak přehled o tom, kde došlo u dítěte k určitému

rozvoji. Rovněž tak i sledovat, kde je třeba se na konkrétní oblasti více zaměřit a rozvíjet je. Nejvíce problematická oblast i ve výchově ve volném čase je komunikace dětí. Některé z nich díky sluchovému postižení vůbec nezvládají mluvenou řeč. Je pro ně obtížné zapamatovat si výrazy znakového jazyka. Proto často vážne komunikace nejen mezi dětmi, ale i s dospělými. Tato skutečnost ovlivňuje i jejich aktivní zapojení do činností ve volném čase.

6 Závěr výzkumu, diskuse k výzkumným otázkám

Na základě celkového průběhu výzkumu a jeho výsledků se lze vyjádřit k tomu, jak byly výzkumné otázky zodpovězeny, potvrzeny nebo vyvráceny.

1. První oblast výzkumu se zabývala otázkou, jak tráví děti volný čas v režimu běžného týdne a jak o víkendech a o svátcích.

Z výsledků šetření je zřejmé, že je volný čas organizován v docela odlišných aktivitách během dnů, kdy neprobíhá školní vyučování. Víkendy jsou zaměřené na činnosti, které nelze provozovat v běžném týdnu, jak již bylo uvedeno v části průzkumu k této otázce na straně 48. Bohužel smutné je zjištění, že pouze tři rodiny si berou dítě domů o prázdninách a o svátcích. U jednoho dítěte funguje otec, u jednoho matka a u jednoho se dítěti věnují prarodiče, kterým nebylo dítě svěřeno do pěstounské péče. Tím je pro děti Dětský domov opravdovým domovem. Téměř všechny nepoznaly život v běžné rodině, neznají rodinné rituály, zvyky, chybí jim citové pouto k vlastním rodičům. Pouze jedno dítě tráví občas víkendy a částečně i dobu prázdnin v hostitelské péči.

Z výzkumného zjištění také vyplynulo, jak obtížné až nemožné bude zapojení dětí do běžného života po opuštění domova. Z informací sociální pracovnice se žádné z dětí, po dobu jejího působení v domově, nevrátilo do vlastní rodiny. Děti jsou po dosažení určitého věku umístěny většinou v některém Domově pro osoby se zdravotním postižením. Je otázkou, zda organizace a obsahová náplň aktivit pro trávení volného času ve sledovaném dětském domově přinesou dětem kladné zkušenosti pro další život.

2. Druhá oblast výzkumu se zabývala otázkou, jaké volnočasové aktivity jsou dětem v dětském domově nabízeny, a o které z nich projevují největší zájem.

Této části výzkumu je věnována kapitola 5. 2. Účast dětí ve volnočasových aktivitách je v domově organizována pro všechny děti. Nabídky činností si nevolí děti podle osobního zájmu, ale vychovatelé vedou konkrétní činnosti v rámci výchovné skupiny. Z výzkumu vyplynulo, že je tato forma neúčelnější, neboť děti s tímto

handicapem si neumějí samy vybrat to, co se jim líbí nejvíce. Vlastní zájem pak projevují až v konkrétním zaměstnání, kdy je činnost baví a dovedou se do ní zapojit. Podle sdělení vychovatelek se dají děti velmi dobře motivovat pro výtvarné a pracovní činnosti. Řada z nich umí používat pastelky, vodové barvy, dokáží nanášet štětcem barvy v různém sledu. Práce pro ně musí být předem dobře připravená, aby úkol zvládly. Vychovatelky si tyto činnosti přesně promýšlejí podle úrovně konkrétních dětí. Připravují různé šablony, do kterých děti buď kreslí, nanášejí barvy nebo nalepují předem vystřižované obrazce a podobně. Tím je pro ně práce snadnější, lépe úkoly zvládají a mají i prožitek úspěšnosti.

3. Třetí oblast výzkumu se zabývala otázkou, zda zdravotní postižení dětí limituje jejich zapojení do některých forem zájmových aktivit.

O této části výzkumu je pojednáno v kapitole 5. 3. Z výsledků lze konstatovat, že skutečně rozsah a hloubka postižení dítěte ovlivňuje jeho zapojení do volnočasové aktivity. Obtížné je pracovat s dětmi, u kterých je diagnostikováno těžké mentální postižení se souběžným postižením více vadami. Tyto děti nejeví zájem prakticky o žádné činnosti. Často jsou zahleděny do neznáma a projevují se u nich stereotypní kývavé pohyby, nebo dokonce usínají. Některé zase práci odmítají a brání se různými způsoby negativního chování. Dostávají se až do afektu, jsou agresivní k okolí, ale i k sobě, válejí se po koberci, vydávají nepřiměřené hlasité zvuky, křičí až se i sebepoškozují. Pak je pro vychovatelky práce velmi náročná, aby děti nějakým způsobem zvládly a případně je i zaktivizovaly.

4. Čtvrtá oblast výzkumu se zabývala otázkou, zda je zapojení dítěte v zájmových činnostech součástí „Programu rozvoje osobnosti dítěte“.

Na tuto otázku by se dalo jednoznačně odpovědět, že „ano“. Blíže je tato oblast řešena v kapitole 5. 4. Program rozvoje osobnosti vnímají vychovatelé jako důležitý dokument. Je významnou výchovně vzdělávací oblastí, kde je kladen důraz na poskytování takové podpory, která by vedla k plnohodnotnému rozvoji a samostatnosti dětí. Některé vychovatelky se vyjádřily, že zpracování Programu je náročné jak časově, tak i obsahově. Nejobtížnější je pro vychovatelky, když si stanoví nějaký cíl, čeho chtějí u dítěte i ve volném čase dosáhnout, ale děti odmítají spolupracovat. Pak vnímají tento Program rozvoje jako formální, neboť se dá i obtížně vyhodnocovat. Pozitivní zkušeností je, že se na vytváření dokumentu nepodílejí jenom vychovatelky, ale všichni pracovníci, kteří poskytují dětem péči. Důležitým aspektem při sestavování Programu rozvoje je respektování individuálních potřeb každého dítěte, protože úroveň intelektových

předpokladů je u dětí různá a tím i formování vztahu dítěte k účelnému využívání volnočasových aktivit se odlišuje.

6. 1 Navrhovaná opatření k pedagogickému ovlivňování volného času

Jako jedno z první opatření lze navrhnout analýzu prostředí, ve kterém se volnočasové aktivity realizují. Zapojení dítěte může nepřímo ovlivnit například způsob uspořádání stolků v pracovně tak, aby se děti vzájemně nerušily, zasedací pořádek, aby dítě sedělo u kamaráda apod. Může to být i intenzita osvětlení u dětí se zrakovým postižením nebo klima v místnosti. I když jsou to na první pohled běžné záležitosti, mohou nepřímo negativně ovlivnit i přístup dítěte ke konkrétní činnosti.

Dále lze pro další praxi doporučit analýzu činností ve volném čase. Předmětem výzkumu sice nebylo popsat obsahovou náplň jednotlivých činností, ale jak se děti zapojují. Přesto lze k praktickému využití doporučit sledovat, zda úkoly, které jsou dětem předkládány, mají smysl, jestli nejsou příliš dlouhé a zda odpovídají postižení dětí.

Třetí doporučení se zaměřuje na utvoření systému pochval a odměn. Nejprve je třeba vysledovat, jaké odměny jsou pro děti motivující. Je to poměrně náročné, neboť skupiny dětí jsou velmi rozdílné, každé dítě potěší jiná odměna. Některému stačí vlídné pohlazení, jiné uspokojí sladká odměna. Cílem tohoto navrhovaného opatření je získat děti pro aktivní účast odměnou ve formě obrázku, žetonu, či samolepky apod.

Ve čtvrtém doporučení je uveden návrh pro využívání různých terapií. Terapie jsou v tomto případě vnímány jako prostředek k uvolnění, zmírnění nežádoucího přístupu dítěte k různým činnostem. V dětském domově je využívána muzikoterapie, která podporuje emocionální prožívání dítěte. Mnoho dětí s mentálním postižením má rádo hudbu a různé zvuky, které doprovázejí pohybem. Tato terapie se v domově realizuje v rámci volnočasových aktivit, ale je dobré ji zařazovat i jako relaxační chvílky do činností, které jsou jinak zaměřené. Rovněž tak i prvky arteterapie, které se využívají v rámci výtvarných činností.

Dříve se v domově využívala i canisterapie, kdy se dítě při kontaktu se psem dokázalo uvolnit a získávalo kladný vztah ke zvířeti. Bylo by dobré opět získat pro tuto terapii odborníka.

Je škoda, že v domově kvůli nedostatku prostorů nelze zřídit klidovou místnost snoezelenu, nebo bílý pokoj. Snoezelen terapie je velmi vhodný prostředek k relaxaci a trávení volného času.

Snoezelen je metoda multismyslové podpory a stimulace dítěte jako alternativní, podpůrná terapie. Ovlivňuje chování dítěte aplikací různých smyslových podnětů ve speciálně upravené a zařízené místnosti.

Poslední doporučení se vztahuje k osobám vychovatelek. Dalo by se zjednodušeně vyjádřit formulací „vydržet“ a zaujímat vstřícný a optimistický postoj k vychovávaným dětem. „Vždyť ony za to nemohou“.

Závěr

Bakalářská práce je svým obsahem zaměřena na výchovu dětí ve volném čase a jejich zapojování do různých forem volnočasových aktivit v prostředí dětského domova.

Úvodní kapitoly obsahují základní teoretická východiska a terminologii, která souvisí s tématem práce. Vychází z obecného pojetí výchovy jako takové, definuje výchovu ve volném čase, její cíle a obsah a výchovu k volnému času. Na tyto kapitoly navazuje pojednání o dětských domovech, jsou uvedeny základní legislativní předpisy, podle kterých probíhá činnost v dětských domovech, kde jsou umístěny děti s nařízenou ústavní výchovou. Podrobněji je uvedena kapitola o dětech se speciálními vzdělávacími potřebami, ve které jsou charakterizovány jednotlivé druhy zdravotního postižení. Tato teoretická část je uvedena zejména pro objasnění toho, jaké děti jsou umístěny v dětském domově, kde probíhal výzkum.

Praktická, výzkumná část vychází z předem formulovaných výzkumných otázek. Výzkum byl realizován v Dětské domově v Berouně. Jedná se o domov, který je svým zaměřením ojedinělý ve Středočeském kraji. Jako jediný přijímá děti s těžšími formami zdravotního postižení s dalším přidruženým zdravotním postižením. Tento domov byl zvolen z důvodů již získaných praktických zkušeností autorky práce, která v tomto zařízení několik let pracovala.

Metodologií výzkumu byl smíšený výzkum, který obsahoval dotazníkové šetření doplněné nestrukturovanými rozhovory s ředitelkou dětského domova, se sociální pracovníci a s vychovatelkami domova. Podrobně se část výzkumu věnuje charakteristice respondentů, dětí dětského domova, a to z důvodů lepšího objasnění a pochopení náročnosti práce vychovatelek při ovlivňování volného času u těchto dětí. Výsledky výzkumu nejsou statisticky zpracované, ani neobsahují přesný přepis rozhovorů. Veškeré získané podklady jsou v práci prezentovány popisem.

Výchova ve volném čase je důležitou složkou pedagogického ovlivňování dětí. Z pravidla probíhá v rámci určitého zařízení, instituce. Ta určuje a stanoví cíle, dobu a místo setkávání se s dětmi. V našem případě se jednalo o zapojení dětí se zdravotním postižením v rámci dětského domova. Odpovědi na výzkumné otázky jsou popsány v samostatných podkapitolách a v závěrečné diskusi.

Volba volnočasových aktivit pro děti se zdravotním postižením má svá specifika. V běžné populaci dětí se dnes setkáváme s tím, že tráví většinu času prostřednictvím nových informačních technologií, zejména se věnují internetu, zabývají se počítačovými programy, hrají až neúčelně různé hry. I pro mladší děti jsou dnes počítače a mobily s připojením na internet naprosto běžnou záležitostí.

Úplně jiná je situace u dětí průzkumného souboru. Neumějí užívat klasický počítač, některé zvládají ovládat iPad nebo tablet, nikdo nemá mobilní telefon. Samostatně je nelze nechat rozhodovat o trávení svého volného času. Volnočasové aktivity jim musí vychovatelky organizovat. V mnohých případech se nedaří tyto děti vůbec aktivizovat a zapojit.

Závěrem je nutné zdůraznit, že i když děti se zdravotním postižením, které žijí v dětském domově, nedosahují úplného zapojení do volnočasových aktivit a neumějí účelně využívat volný čas, má výchova k volnému času nezastupitelné místo v současném systému výchovy. Na tomto místě nelze zpochybňovat teoretická východiska a principy rovných příležitostí pro každé dítě. Je třeba k výchově ve volném čase a k volnočasovým aktivitám dětí s více vadami přistupovat optimisticky, respektovat jejich zvláštnosti osobnosti a doufat, že záměrným působením a úsilím vychovatelů se jednou i tato oblast prolomí.

Seznam použitých informačních zdrojů

- BALVÍN, J.: *Romové a volný čas: sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně*. 1997. Pedagogická fakulta Masarykova univerzity. Brno. ISBN 80-902149-5-9. s 22.
- BLÁHA, V.: *Výchova mimo vyučování*. 1990, Praha: SPN. ISBN neuvedeno
- ČADILOVÁ, V. a ŽAMPACHOVÁ, Z.: *Metodika práce se žákem s poruchami autistického spektra*. 2012 1. vyd. Olomouc. ISBN 978-80-244-3309-7.
- ČERNÁ M. a kol. *Česká psychopedie*. 2015. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3071-7
- HÁJEK. B.: et al. *Pedagogické ovlivňování volného času*: 2008. 1. vyd. Praha. Portál. ISBN 978-80-262- 0030-7
- HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. 2010. *Pedagogika volného času*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, ISBN 978-80-7290- 471-6.
- HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. 2004, Praha. Portál. ISBN 80-7178-927-5
- HRDLIČKA, KOMÁREK. *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. 2004. 1.vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-813-9, s. 36.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2007. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4. s.163
- JAKOBOVÁ, A. *Komplexní péče o děti s tělesným a kombinovaným postižením*. 2011. 2. vyd. Ostrava. Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7368-945-2.
- KEBLOVÁ, A. *Zrakově postižené dítě*. 2001. Praha. Septima. ISBN 80-7216-191-1
- KLENKOVÁ, J. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. 20006 Praha. Grada Publishing. ISBN 978-80247-1110-2.
- KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*, 2010. 2. vyd. Praha. UJAK. ISBN 978-80-7452-009-9.
- KVĚTOŇOVÁ–ŠVECOVÁ, L. *Oftalmopedie*. 2000. 2.vyd. Brno. Paido. ISBN 80-85931-84-2
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V: et.al. *Člověk – prostředí – výchova*. 2001 Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2.
- LECHTA, V.: a kol. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*, 2003 Praha. Portál. ISBN 978-80-717-8801-0.
- MALACH, J.: *Teorie metodiky výchovy*. 2007, Praha. UJAK. ISBN 978-80- 86723-29-7

NĚMEC, J : *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. 2003.1. vyd. Brno. Paido. ISBN 80-7315-012-3.

PÁVKOVÁ et. al. *Pedagogika volného času*. 2002. 2. vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-711-8.

PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2008. 3. vyd. Praha. Portál. ISBN 978-80-7367-423-6

PEETERS, Theo. *Autismus: od teorie k výchovně-vzdělávací intervenci*. 1998. 1. české vyd. Praha. Scientia. ISBN 80-718-3114-X

PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2010. 3. vyd. Brno. Paido,. ISBN 978-807-3151- 980.s.184

SPOUSTA, V. a kol. :*Teoretické základy výchovy ve volném čase*.1994. Brno. Masarykova univerzita, Ped. fakulta. ISBN 80-210-1007-X

Věstník MŠMT ČR: č.j. 25602/97-22. In: Praha, 1997, č. 8.

VÍTKOVÁ, M. : *Somatopedické aspekty*. 2006. 2.vyd. Brno : Paido.. ISBN 80-7315-134-0. 8927-5.

ŠVARCOVÁ, Iva, 2011. *Mentální retardace. Vzdělávání, výchova, sociální péče*. 4. vyd., přepracované. Praha: Portál. 224 s. ISBN 978-80-7367-889-0.

Internetové zdroje:

ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 5. 2. 2002 o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči a o změně dalších zákonů. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb. ze dne 1. 4. 2000 o sociálně-právní ochraně dětí. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-359>

WHO/ÚZIS ČR: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, desátá revize* [online]. Praha: Creative Commons, 2017 [cit. 2018-01-09]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualni-verze-mkn-10-cr>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon v účinném znění). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti k výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasaka-438-2006-sb>.

[www. ddmsberoun.cz](http://www.ddmsberoun.cz)

Seznam příloh

Příloha 1 – Otázky dotazníku pro ředitelku domova (včetně stručné prezentace odpovědí)

Příloha 2 – Otázky dotazníku pro sociální pracovníci (včetně stručné prezentace odpovědí)

Příloha 3 – Otázky dotazníku pro vychovatele (včetně stručné souhrnné prezentace odpovědí osmi vyplněných dotazníků)

Příloha 4 – Ukázka výsledků práce dětí ve výtvarných pracovních a činnostech

Příloha 1 – Otázky dotazníku pro ředitelku domova (včetně stručné prezentace odpovědí)

1. Jaká je historie vzniku Vašeho zařízení?

„O založení zařízení se zasloužil prof. PhDr. PaedDr. Miloň Potměšil, Ph.D. Další historické mezníky ve vývoji jsou uvedeny na internetových stránkách domova s odkazem na: www.ddmsberoun.cz“.

2. Kdo je zřizovatelem Dětského domova?

„ Zřizovatelem je Středočeský kraj. “

3. Jaký je povolený nejvyšší počet dětí Dětského domova podle Rejstříku škol a školských zařízení?

„Kapacita dětského domova je 30 dětí.“

4. Jakou máte v současné době naplněnost domova?

„V současné době žije v domově jen 22 dětí.“

5. Jaké děti přijímáte do Dětského domova?

„Do domova jsou přijímány pouze děti se zdravotním postižením v různém rozsahu a hloubce. Tak je to stanoveno zřizovatelem, ale není to oficiálně uvedeno ve zřizovací listině.“

6. Je předepsáno, aby měl i Dětský domov zpracovaný „Vzdělávací program“?

„Ano. I školské zařízení pracuje v oblasti výchovy a vzdělávání podle vzdělávacího programu. Náš vzdělávací program má název – Rozkvétáme ve všech ročních obdobích. Je zpracován podle RVP ZŠS a RVP PV. Konkrétní znění je zveřejněno na stránkách domova – www.ddmsberoun.cz.“

7. Jaké je personální obsazení pro zajištění plynulého provozu Dětského domova?

„V denním provozu pracuje celkem 14 vychovatelek, které se u dětí střídají. Noční službu zajišťují jen 2 pracovnice. Dále zde pracuje sociální pracovnice, speciální pedagog, psycholog a provozní zaměstnanci. To je ekonomka, školník, řidič. Bohužel ve výchovném úseku nezůstávají lidé dlouho. Psychická zátěž při práci s postiženými dětmi je náročná a tak často volí zaměstnání v jiném zařízení nebo ve škole.“

8. Splňují pedagogičtí pracovníci odpovídající kvalifikační předpoklady?

„Bohužel všichni ne. Zejména u vychovatelů je to problém. On je totiž vůbec problém sehnat lidi pro tuto práci. Ale když přijmeme vychovatele s neodpovídající kvalifikací, musí si ji ve stanovené lhůtě doplnit. Bez kvalifikace to prostě nejde.“

9. Musí podstoupit všichni pracovníci domova psychologické vyšetření pro stanovení jejich psychické způsobilosti?

„Ano, musí. To je stejná podmínka jako s tou kvalifikací. Bez tohoto posouzení to taky prostě nejde, aby lidi zůstali na pracovní pozici vychovatele.“

10. Vyskytují se nějaké potíže při personálním zajištění provozu Dětského domova?

„Ano, vyskytují. Pedagogové jsou brzy vyčerpaní zejména z toho, že nevidí žádné velké pokroky ve svém působení. Dochází až k syndromu vyhoření u některých z nich, a tak u nás nevydrží dlouhou dobu a často odcházejí tak zvaně za lepším.“

11. Máte vyhovující podmínky pro činnost Dětského domova? Rozdělujete děti do rodinných skupin?

„Rodinné skupiny jsou dalším problémem. V prostorech domova má odloučené pracoviště základní škola a speciálně pedagogické centrum. Tím má domov nedostatek místa pro rodinné buňky“.

12. Dětský domov je celoročním provozem. Jak tráví děti prázdniny, vánoce a ostatní svátky a volné dny?

„Jsme pro děti domovem a rodinou se vším všudy. Osudy dětí jsou velmi smutné. O prázdninách je to ještě únosné. Jezdíme do přírody, organizujeme pro děti letní tábory, chodíme na různé výlety. Ale když přijdou vánoce, tak je ouvej. Jen dvě rodiny si děti vezmou domů, ostatní jsou doma tady, u nás. Tak již několik let jsem o Štědrém večeru ne s vlastní rodinou, ale s našimi dětmi, kterým se snažím já i ostatní vychovatelky ve službě nahradit vše, o jim vlastní rodiče nejsou schopni poskytnout. Práce v našem domově není pro nás jen zaměstnáním, ale i posláním. Bez vztahu k dětem, kterým se snažíme nahradit vše, co jim vlastní rodiče nemohou dát, bychom tuto práci vůbec nemohli vykonávat.“

Příloha 2 – Otázky dotazníku pro sociální pracovníci Dětského domova (včetně stručné prezentace odpovědí)

1. Jaký je v současné době počet dětí, které žijí ve Vašem Dětském domově?

„V současné době máme v péči 22 dětí. Poslední chlapec k nám přišel na základě předběžného opatření z důvodu týrání ve vlastní rodině. Přivezla ho Policie v sobotu v noci. Sama jsem ho přijímala. Byl vyčerpaný, nevěděl, kde je, bránil se. Smutný příběh.“

2. V jakém věku jsou tyto děti?

„Nyní jsou u nás děti od věku 6 let do 15 let.“

3. Jaké mají zdravotní postižení?

„Tyto informace jsou důvěrné. Lze je poskytovat pouze se souhlasem zákonného zástupce. Pokud máte souhlas, mohu Vám podat jen základní informace. U všech dětí je diagnostikováno mentální postižení v různé hloubce a další přidružené smyslové postižení. Viz údaje z matriky domova“.

4. Jaký typ školy navštěvují?

„Většina dětí navštěvuje základní školu speciální. Celkem 16 dětí se vzdělává v tomto typu škol, 3 děti se učí podle bývalé základní školy praktické a jeden žák dochází do základní školy pro děti s poruchami řeči. Dvě děti navštěvují mateřskou školu, která je zřízena při domově“

5. V jakém vzdělávacím programu se děti vzdělávají?

„V současné evidenci podle výpisu z vysvědčení, který je součástí osobní dokumentace dítěte, se 6 dětí vzdělává podle RVP pro základní školu speciální, díl I. a 10 dětí podle dílu II. Tři děti se vzdělávají podle RVP ZV pro žáky s lehkým mentálním postižením a jeden žák podle RV ZV pro žáky s narušenou komunikační schopností. Dvě děti v mateřské škole se vzdělávají podle programu domova – Rozkvétáme ve všech ročních obdobích.“

6. Jaký zájem projevují o děti jejich rodiče? Jak často děti navštěvují? Berou si je na prázdniny a svátky?

„K této otázce se mi nechce ani vyjadřovat, protože rodiče neprojevují o děti vůbec žádný zájem. Nikdo nejezdí na návštěvy, nikdo nepíše, zcela výjimečně asi dvě děti jedou na vánoce domů. Jinak jsou všechny děti jen tady u nás, v domově, který se stal i jejich domovem.“

7. Mají děti určeného poručníka?

„Ano, je to zejména u rodičů, kteří jsou právě v kritickou dobu ve výkonu trestu, tak nezbyvá ni jiného. Celkem má teď 11 dětí ustanoveného poručníka. Většinou jsou to

pracovníci příslušného úřadu (OSPODu) v místě trvalého pobytu dítěte. Když tato alternativa není možná, jsem poručníkem i já jako sociálka, nebo paní ředitelka domova, je to podle toho, jak vše určí soud.“

8. Využíváte o víkendech i možnosti „hostitelské péče“?

„Přikláníla bych se k tomu, aby tato forma styku dítěte s nějakou rodinou byla častější. U nás je tato péče poskytována jen jednomu dítěti a to díky zájmu jedné paní vychovatelky, která si bere dítě domu na některé víkendy. Bylo by úžasné, kdyby bylo víc takových rodin a děti si braly domů, aby poznávaly, jak to v rodinách normálně funguje.“

9. Vyžadují některé děti i péči psychiatrů?

„Bohužel ano. Domov má smlouvu s lékařem, psychiatrem. V podstatě každé dítě je na tom tak, že tuto péči vyžaduje. Lékař dochází do domova pravidelně a podle stanovení diagnózy navrhuje medikaci. Máme ale i takové případy, pro které je péče psychiatra nedostačující a pak kontaktujeme dětské psychiatrické léčebny, do kterých jsou děti hospitalizovány.“

10. Je některým dětem doporučena medikace?

„Odpověď již byla zodpovězena v předcházející otázce. Souhrnně je v dokumentaci dětí doporučena medikace ve 12 případech, což je více jak polovina obyvatelů domova.“

11. Kolik dětí se vrací zpět do vlastních rodin, nebo do pěstounské péče?

„Pracuji jako sociální pracovnice již 14 let v tomto domově. Za dobu mého působení v domově si nepamatuji, že by se některé dítě vrátilo zpět do vlastní rodiny. Zrovna tak, se nevyskytla žádná rodina, která by projevila zájem o převzetí dítěte do pěstounské péče,“

12. Kam odcházejí děti po ukončení pobytu ve Vašem zařízení?

„S tímto máme velký problém, Když dítě dovrší hranici patnácti let a nepokračuje dál ve středním vzdělávání, mělo by přejít do jiného domova. S umístěním to je dost složité a volná místa se pro naše děti špatně hledají. A tak většinou děti skončí v Domově pro osoby se zdravotním postižením. Abyste rozuměla, to jsou vlastně bývalé ústavy sociální péče.“

Příloha 3 – Otázky dotazníku pro vychovatele (včetně souhrnné stručné prezentace odpovědí z osmi vyplněných dotazníků)

1. Jaká je Vaše odborná kvalifikace?

2. Jak dlouho působíte v tomto Dětském domově?

Odpovědi na tyto otázky jsou souhrnně zpracovány v tabulce č. 1. - charakteristika respondentů první výzkumné skupiny.

3. Kolik dětí je ve Vaší výchovné skupině?

Ve skupinách mají vychovatelky nejméně 5 dětí a nejvíce 6 dětí. Skupiny označují podle barev pro lepší orientaci dětí.

4. Podle jakého hlediska jsou děti rozděleny do výchovných skupin?

Děti do skupin rozděluje ředitelka domova spolu s vedoucí vychovatelkou. Prvotním hlediskem je míra postižení a věk dítěte. Ale vždycky to nejde splnit. Přihlíží se i k úrovni komunikace, zda děti používají znakový jazyk, nebo umí používat mluvenou řeč.

V současné době je snahou utvořit skupiny tak, aby alespoň trochu odpovídaly struktuře rodiny.

5. Jaké zájmové aktivity jsou nabízeny dětem během běžného týdne?

Utváření zájmů je pro děti důležité, ale obtížné, protože se děti nedovedou dost dobře samostatně rozhodovat. V režimu dne je volnočasovým aktivitám věnován denně čas asi v rozsahu dvou hodin. Vychovatelky se snaží zaměstnat děti ve všech činnostech. Mají v týdenním harmonogramu sestaven rozvrh tak, aby se mohly všechny děti vystřídat ve všech činnostech. Ve vzdělávacím programu jsou tyto činnosti nazývány odborně jako muzikoterapie, arteterapie, ergoterapie, fyzioterapie apod. Vychovatelky je označují podle zaměření na výtvarné, hudební, pracovní a pohybové aktivity. Letos se od září zaměřují i na základy keramiky, ale zatím jde především o rozvíjení jemné motoriky modelováním s keramickou hlinou.

6. Jak je volný čas zařazen do denního režimu Dětského domova o víkendech a svátcích?

O víkendech se trávení volného času velmi odlišuje. V dopoledním programu preferují vychovatelky pobyt dětí venku, na zahradě, v přírodě. Často organizují vycházky do nedalekého lesa, připravují pro děti zajímavé hry v přírodě. Za nepříznivého počasí je dopolední čas věnován hrám podle vlastní volby dětí, nebo se mohou dívat na televizi, prohlížet si časopisy, poslouchat hudbu, kreslit si a podobně. Odpolední činnosti jsou víc organizovány. Pravidelně se chodí plavat, navštěvují solnou jeskyni, jezdí na hipoterapii do Lochovic a volí různé procházky do částí města. O prázdninách je režim dne trochu upravený. Posouvají dobu vstávání a ukládání k spánku. Dopoledne chodí děti na zahradu, odpoledne mají zaměřené na různé činnosti tak, jak je uvedeno v harmonogramu běžného týdne. Výhodou je, že je na vše více času. Problémem jsou děti, které nic nebaví a nechtějí se do činností zapojovat. V těch případech se jim věnují individuálně osobní asistenti.

7. Mají děti možnost také trávit i osobní volno?

Dávat dětem osobní volno, to prostě u nich nejde. Potřebují neustálý dohled a kontrolu, aby se jim něco nestalo. Jediné, co mohou vychovatelky považovat za osobní volno, jsou činnosti v rámci sebeobsluhy a večerní sledování televize.

8. Vyžadují děti permanentní vedení při účasti ve volnočasových aktivitách?

Vychovatelky se souhlasně vyjádřily, že ano. Většina dětí nezvládá pracovat samostatně a tak je třeba je vést a pomáhat jim, aby se dopracovaly nějakého výsledku a měly pocit úspěšnosti.

9. Při aktivitách ve volném čase pracují děti jenom pod dohledem pedagoga?

U všech dotazovaných byla odpověď ano. Děti nemohou v žádném případě zůstat ani na chvíli bez dozoru. Asistenti na ně dohlížejí i při používání WC.

10. Rozumí zadaným pokynům?

Děti, které se zapojují do práce, pokynům většinou rozumí. Dostávají instrukce jak pracovat „krok po kroku“. Když nerozumí, nebo nechápou, tak nepracují. Vychovatelky pak volí jiný způsob činnosti, které jsou pro ně srozumitelnější.

11. Jaké jsou výsledky jejich práce?

Výsledky práce jsou ku podivu překvapivé. Zejména ve výtvarných a pracovních činnostech. Je to díky přípravě vychovatelů, jak jim předloží konkrétní náměty pro práci. Ale zase to není u všech dětí stejné. Tato otázka by se mohla více diskutovat, ale nejvíce by ukázaly hospitace a návštěvy ve skupinách dětí při konkrétních činnostech.

12. Podílíte se na tvorbě „Programu rozvoje osobnosti dítěte“?

Odpovědi byly jednoznačné. Všechny vychovatelky se podílejí na vypracování podkladů pro sestavení PROD, pro každé dítě individuálně.

Příloha 4 – Ukázka výsledků práce dětí ve výtvarných a pracovních činnostech,

